

Europejska polityka Grecji

**Paula Wiśniewska
Kamil Stolarek**

**ETE
Working
Paper**

**2016
Tom 2
Numer 4**

Redaguje zespół:

Bartosz Czepil (sekretarz), Anna Pacześniak, Tomasz Paradowski, Rafał Riedel, Ewa Skrabacz,
Krzysztof Zuba (redaktor naczelny)

Instytut Politologii Uniwersytetu Opolskiego
Zakład Studiów Europejskich
ul. Katowicka 89
45-061 Opole
Tel: +48-77-454-74-60
Fax: +48-77-454-74-65
Internet: <http://www.europejczycy.uni.opole.pl>

© Instytut Politologii Uniwersytetu Opolskiego,

Opole 2016

ISSN 2449-8742

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
OPINIA PUBLICZNA	6
REFERENDUM	9
PARTIE POLITYCZNE	12
DOKTRYNA INTEGRACYJNA	22
PARLAMENT EUROPEJSKI	25
ZAKOŃCZENIE	32
LITERATURA	33

WSTĘP

Grecja została przyjęta do Wspólnot Europejskich w 1981 r. Umowa była początkiem realizacji planu Wspólnoty rozszerzenia integracji na obszar basenu Morza Śródziemnego. Tym samym zapewniając stabilność demokracji w pozostałych państwach europejskich.

Układ o Stowarzyszeniu pomiędzy Grecją a Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG) został podpisany 3 lipca 1961 r. Zawarcie umowy stowarzyszeniowej było pierwszym krokiem na drodze do pełnej integracji gospodarczej Grecji z EWG, która jeszcze w 1961 r. nie była możliwa ze względu na niski poziom rozwoju greckiej gospodarki.

Premier Konstantinos Karamanlis¹ liczył na to, że umowa o stowarzyszeniu z EWG przyczyni się do przyspieszenia wzrostu gospodarczego Grecji. Natomiast państwa należące do Wspólnoty dążyły do zacieśniania więzi z Grecją głównie ze względów politycznych. Umowa o stowarzyszeniu pomiędzy Grecją a EWG eliminowała ograniczenia ilościowe, harmonizowała politykę rolną i ekonomiczną oraz przewidywała pomoc finansową dla Grecji. Zakładała ponadto wprowadzenie w życie, w ciągu 12 lat, zasady swobodnego przepływu pracowników między Grecją a krajami Wspólnoty, unifikację systemów podatkowych i ustawodawstwa gospodarczego². Porozumienie to było najbardziej kompleksowym aktem prawnym zawartym przez Wspólnoty Europejskie z jakimkolwiek krajem trzecim i posłużyło nawet za wzór dla Układu Europejskiego podpisanego z Polską w 1991 r.³

Postanowienia umowy o stowarzyszeniu były systematycznie realizowane przez obie strony układu do 21 kwietnia 1967 r., kiedy doszło do zamachu stanu i przejścia władzy w Grecji przez grupę oficerów wojskowych. Głównymi przywódcami byli pułkownicy bez politycznego doświadczenia, dlatego też ich rządy często nazywa się „rządami czarnych pułkowników”⁴. Po wprowadzeniu dyktatury wojskowej Komisja Europejska (KE) zdecydowała o zawieszeniu umowy stowarzyszeniowej, co oznaczało w praktyce zahamowanie wszystkich działań zmierzających do zharmonizowania polityki gospodarczej i społecznej oraz wstrzymanie pomocy finansowej dla Grecji. Jedynym postanowieniem umowy realizowanym przez EWG, było obniżenie stawek celnych dla greckich towarów, co przełożyło się na wzrost eksportu greckich artykułów do państw Wspólnoty.

Stosunki pomiędzy Grecją a EWG zmieniły się w 1974 r. Przywrócenie demokratycznego ustroju, a tym samym utworzenie III Republiki Greckiej, było przełomowym punktem we współczesnej historii politycznej tego państwa. Odejście od dyktatury wojskowych na rzecz demokracji, określane w języku greckim terminem *metapofesi*, było bezpośrednio związane z powrotem do kraju Konstantinosa Karamanlisa, uważanego za twórcę obecnego ustroju Grecji. Wyborcze zwycięstwo założonej przez niego partii Nowej Demokracji umożliwiło

1 Konstantinos Karamanlis pełnił funkcję premiera w latach 1955-1963, następnie w 1974-1980. Był prezydentem w latach 1980-1985 i 1990-1995.

2 G. Bernatowicz, *Droga Grecji, Hiszpanii i Portugalii do wspólnej Europy*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1991, s. 63.

3 L. Akritidis, *Grecja wobec perspektywy uczestnictwa w Unii Gospodarczej i Walutowej*, „Studia Europejskie”, 1997, t. 3, s. 70.

4 J. Kamiński, *System konstytucyjny Grecji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004, s. 12.

realizację programu stabilizacji i pokoju, jak również przyświecającej mu idei dejuntyzacji (gr. *Apochuntoposis*). Po upadku rządów pułkowników, dotychczasowy prezydent gen. Fedon Gizikis powołał koalicyjny rząd, na czele którego stanął K. Karamanlis⁵. Głównym celem polityki zagranicznej nowego rządu było zbliżenie Grecji do Zachodu, a jednocześnie – poprzez sfinalizowanie umowy stowarzyszeniowej z EWG – uwolnienie się ze strefy wpływów USA⁶. Grecy decydenci polityczni liczyli ponadto, że udział w EWG umocni kruche podwaliny greckiej demokracji, a zacieśnienie relacji z Europą Zachodnią wzmocni pozycję państwa w regionie. Przystąpienie do Wspólnoty zostało uznane przez Grecję za jeden z czynników, który przyczyni się do rozwoju i modernizacji greckiej gospodarki⁷.

12 czerwca 1975 r. rząd grecki złożył formalny wniosek o przyjęcie Grecji do EWG w charakterze pełnoprawnego członka⁸. Państwa należące do Wspólnot Europejskich, m.in. Włochy, obawiały się konkurencji greckich artykułów rolnych. Pojawiły się również argumenty, że Grecja może być zbyt dużym obciążeniem dla budżetu Wspólnoty i będzie czerpać nadmiernie korzyści z funduszu regionalnego i rozwoju rolnictwa. Do tej pory do EWG należały podobne pod względem rozwoju gospodarczego, sąsiadujące ze sobą geograficznie państwa Europy Zachodniej, a przyjęcie Grecji odznaczałoby istotną zmianę charakteru Wspólnoty.

Rada Ministrów zwróciła się do KE o wydanie opinii w sprawie przyłączenia Grecji do EWG. Komisja ostrożnie wypowiedziała się w kwestii tej akcesji, wskazując, że grecka gospodarka opiera się głównie na rolnictwie, a przez to znacznie odbiega strukturą od uprzemysłowionych gospodarek państw należących do Wspólnoty⁹. Pojawiły się również obawy, że przyjęcie Grecji do EWG odbije się negatywnie na stosunkach Wspólnot z Turcją¹⁰. W styczniu 1976 r. specjalna komisja, składająca się z przedstawicieli wszystkich państw należących do EWG, opracowała raport na temat faktycznego stanu greckiej sytuacji polityczno-gospodarczej, który znacząco odbiegał od stanu pożądanego przez EWG i warunkującego akcesję nowego państwa. Republika Grecka została uznana za państwo niestabilne pod względem ekonomicznym, na co znaczny wpływ miała jej słaba gospodarka. Dlatego też dążono do wydłużenia okresu przystosowawczego, co miało dać Grecji realną szansę na wypełnienie warunków przyjęcia do Wspólnot Europejskich. Ponadto na niekorzystny wizerunek Grecji w środowisku międzynarodowym wpłynęła nieskuteczna próba zażegnania przez Grecję konfliktu z Turcją¹¹. Opinia KE została odebrana w Grecji bardzo negatywnie, jako niesprawiedliwe i tendencyjne działanie wymierzone przeciwko państwu.

Dążenia akcesyjne Grecji wsparły Francja i Niemcy. Francja miała na uwadze kwestie polityczne i zapewnienie pokoju na Bałkanach, a Niemcy względy ekonomiczne, ponieważ Grecja była jednym z ich partnerów

5 *Ibidem*, s. 13.

6 Po II wojnie światowej Grecja była jednym z beneficjentów z „Doktryny Trumana”. W efekcie Grecja stała się częściowo zależna od Stanów Zjednoczonych. Grecja była dla USA kluczowym punktem w strategii obronnej na Morzu Śródziemnym. Od 1953 r. na terytorium Grecji znajdowały się amerykańskie bazy wojskowe.

7 Stanowisko Ministerstwa Spraw Zagranicznych wobec Unii Europejskiej, <http://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/greeces-course-in-the-eu.html>, (dostęp: 16.02.2016).

8 G. Bernatowicz, *op. cit.*, s. 65.

9 *The accession of Greece*, http://www.cvce.eu/de/obj/the_accession_of_greece-en-61a2a7a5-39a9-4b06-91f8-69-ae77b41515.html (dostęp: 16.02.2016).

10 W lipcu 1974 roku wojsko tureckie zajęło północną część Cypru, będącą grecką strefą wpływów. Turcja podpisała układ o stowarzyszeniu z EWG w 1963 roku.

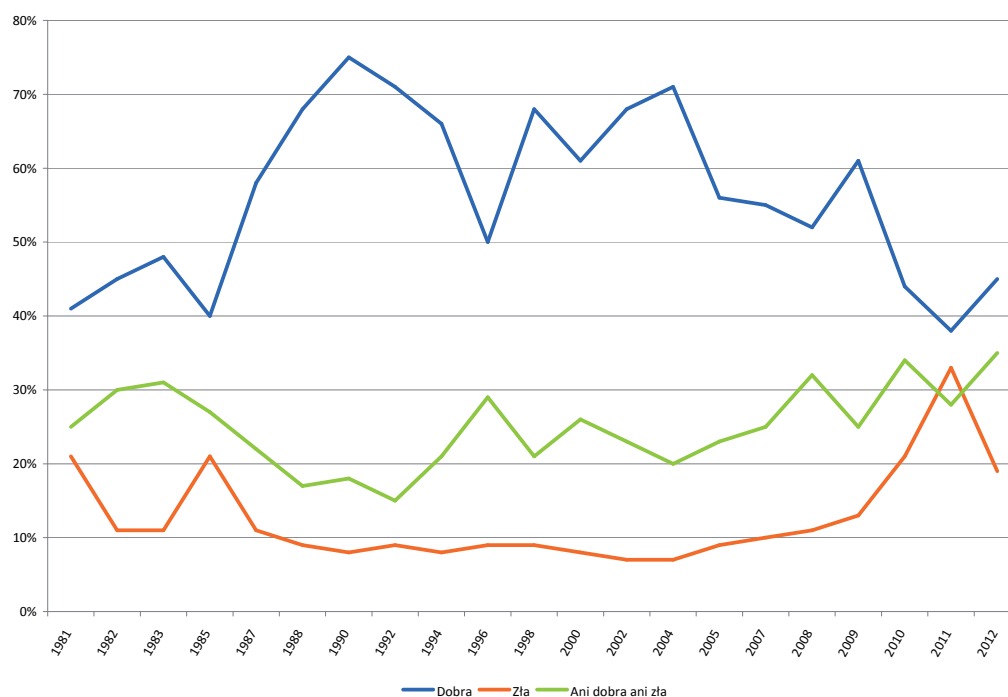
11 T. Czekalski, *Grecja*, Wydawnictwo: Trio, Warszawa 2003, s. 82.

handlowych. Wsparcie ze strony Francji i Niemiec oraz działania dyplomatyczne Aten doprowadziły ostatecznie do wypracowania korzystniejszego, z punktu widzenia Greków, porozumienia. Tym samym zrezygnowano z opcji okresu przystosowawczego i rozpoczęto negocjacje pomiędzy stronami. W praktyce oznaczało to pełne odrzucenie raportu Komisji. Na korzyść Grecji przemawiało to, że raport został wydany bez wcześniejszego wysłuchania państwa kandydującego (zwłaszcza gdy chodzi o przyczyny nieefektywnej gospodarki)¹². Negocjacje akcesyjne rozpoczęły się 27 czerwca 1976 r., a zakończyły 28 maja 1979 r. podpisaniem traktatu akcesyjnego. Grecki parlament ratyfikował traktat 29 czerwca 1979 r. Republika Grecka stała się dziesiątym, pełnoprawnym członkiem EWG 1 stycznia 1981 r.

OPINIA PUBLICZNA

Według badań przeprowadzonych przez Eurobarometr, Greków – od początku przynależności do Wspólnot Europejskich, a później do Unii Europejskiej (UE) – można uznać za entuzjastów integracji europejskiej. Po okresie rządów autorytarnych greckie społeczeństwo chciało „powrócić do Europy”, ponadto wstąpienie do Wspólnot Europejskich miało również na celu przeciwdziałanie wciąganiu Grecji w strefę wpływów Związku Radzieckiego.

Wykres 1. Ocena członkostwa Grecji w Unii Europejskiej w latach 1981-2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Eurobarometr Standard z lat 1981-2012.

Od akcesji Grecji do Wspólnot Europejskich w 1981 r., zwolenników integracji europejskiej było zdecydowanie więcej niż jej przeciwników. Niemniej jednak nie można poparcia Greków dla członkostwa oceniać jako stabilne. W odniesieniu do pierwszego okresu (1981-1985) można mówić o ograniczonym entuzjazmie (poparcie na poziomie 40-50%). Szeroko zakorzenione były w świadomości Greków urazy, wynikające z niechęci

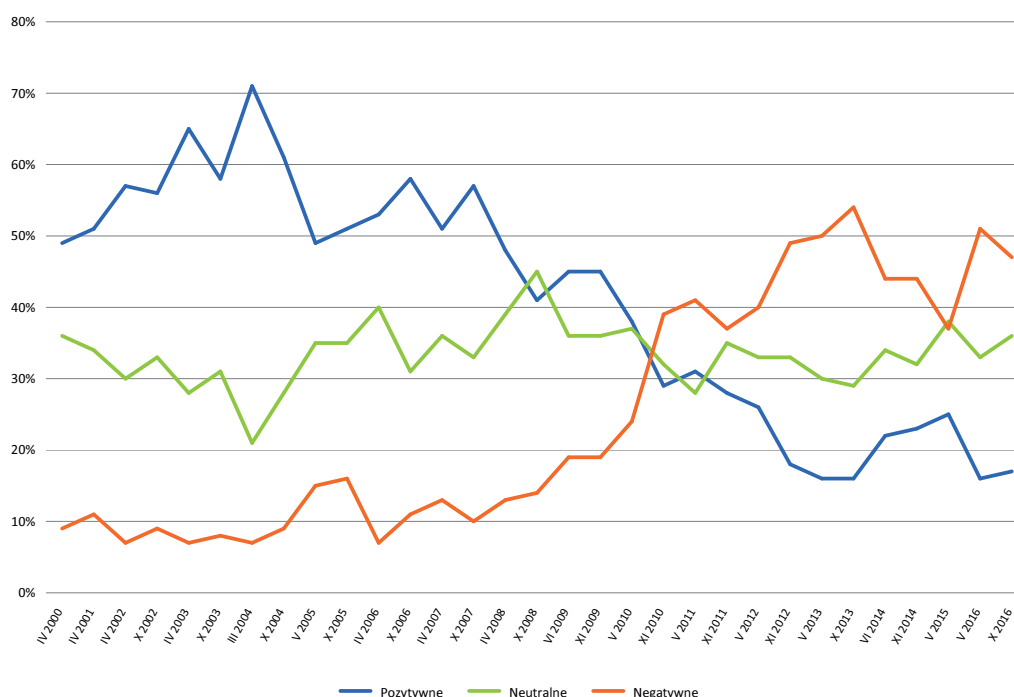
12 Por.: J. Bonarek, T. Czekalski, S. Sprawski, S. Turlej, *Historia Grecji*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 632-633; T. Czekalski, *op. cit.*, s. 83.

Europy Zachodniej do szybkiego przyjęcia ich kraju do Wspólnot na początku lat 60. XX w. (politycy greccy przedstawiali to jako „zdradę Zachodu” i pozostawienie Grecji na pastwę puczystów wojskowych). W kolejnej pięcioletniej (1985-1990) odnotowany został dynamiczny wzrost poparcia dla członkostwa w EWG. Grecja była w tym czasie głównym beneficjentem pomocy ekonomicznej, płynącej szerokim strumieniem ze Wspólnot.

Warto zauważyć, że od 1987 r. aż do 2009 r. liczba osób, które źle oceniały członkostwo Grecji w Unii Europejskiej, oscylowała w granicach 10%, tylko sporadycznie i w pierwszym okresie (1981, 1985) wyraźnie przekraczając tę wartość. Grupa przeciwników zaczęła wzrastać w 2009 r. na skutek kryzysu gospodarczego, który szczególnie dotkliwie odczuła Grecja. W przedostatnim badaniu stosunku do członkostwa w EU, jakie przeprowadził w 2011 r. Eurobarometr, liczba eurosceptyków niemal zrównała się z liczbą zwolenników dalszego członkostwa. Liczba osób niezdecydowanych, mających neutralny stosunek do Unii Europejskiej utrzymuje się w przedziale 20-30% i wśród trzech badanych kategorii wykazuje się relatywnie największą stabilnością, której istotnie nie zachwiał nawet kryzys 2009 r.

Porzucenie w 2012 r. przez Eurobarometru standaryzowanych i prowadzonych od 1973 r. badań nad stosunkiem obywateli do członkostwa ich państw w EWG nie pozwala na prześledzenie dalszej ewolucji postaw społecznych Greków w tej kwestii. Podobnie sformatowany (choć z przyczyn metodologicznych nie można go uznać za prostą kontynuację wcześniejszych badań Eurobarometru) sondaż *Pew Research Center* daje obraz utrzymującego się kryzysu społecznego zaufania Greków do członkostwa w UE. W 2012 r. pozytywnie w tej kwestii wypowiadało się zaledwie 37% obywateli Hellady, rok później – 33%, zaś w 2014 – 34%¹³.

Wykres 2. Postrzeganie członkostwa Grecji w EWG/UE w latach 2000-2016

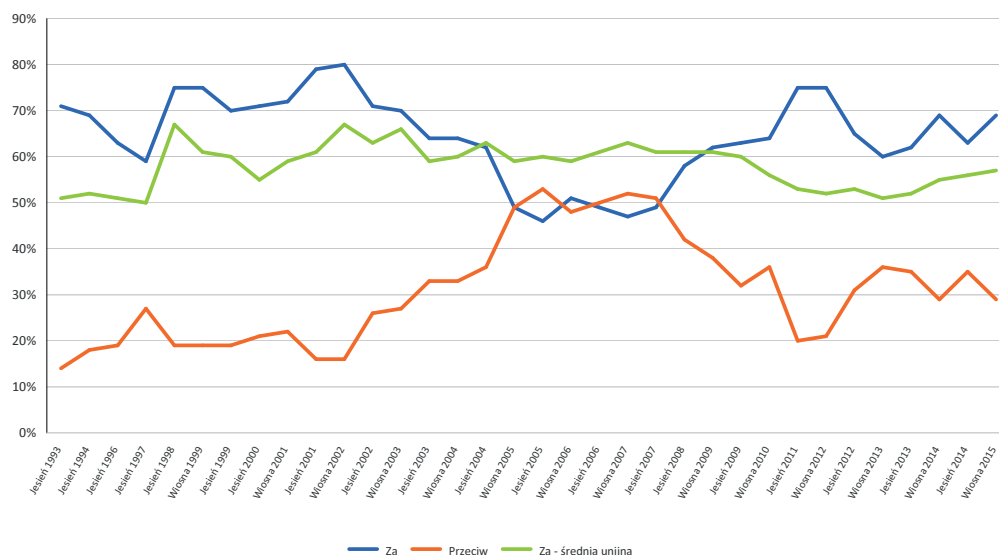
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Eurobarometr 2000-2016.

13 A Fragile Rebound for EU Image on Eve European Parliament Elections, Pew Research Center, 12.04.2014, <http://www.pewglobal.org/2014/05/12/a-fragile-rebound-for-eu-image-on-eve-of-european-parliament-election/> (dostęp: 17.02.2017).

Kryzys ten ukazują też inne badania „Eurobarometru”, w tym te, dotyczące wizerunku UE (wykres 2). Do 2008 r. zwykle ponad połowa Greków oceniała go pozytywnie. Wiosną 2004 r., na skutek organizowanych w Atenach Letnich Igrzysk Olimpijskich, liczba Greków postrzegających Unię Europejską pozytywnie wzrosła do 70%. Przygotowanie Igrzysk było dla społeczeństwa dowodem na polepszającą się sytuację gospodarczą Grecji¹⁴. Przy okazji organizacji Igrzysk, do Grecji napłynął zagraniczny kapitał, który został przeznaczony na modernizację infrastruktury we wszystkich regionach. Przy pracach poprzedzających olimpiadę zatrudnienie znalazło około 70 tys. osób. Na korzystny wizerunek Unii Europejskiej w oczach Greków miała również wpływ akcesja Cypru. Pod koniec 2008 r. rozpoczął się jednak dynamiczny trend spadkowy, zaś w latach 2012-2013 można wręcz mówić o swoistej „depresji wizerunkowej UE” – w tym czasie pozytywnie postrzegało Unię niespełna 20% Greków.

W grudniu 2009 r., po przejściu władzy przez socjalistyczną partię PASOK, premier Georgios Papandreu ujawnił, że grecki dług publiczny sięga 120% PKB. Międzynarodowe agencje ratingowe *Fitch*, *S&P* oraz *Moody's* obniżyły wiarygodność Grecji do poziomu A. W maju 2010 r. Komisja Europejska (KE), Europejski Bank Centralny (EBC) oraz Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) zaproponowały Grecji program pożyczkowy w wysokości 110 miliardów euro¹⁵, pod warunkiem jednak, że grecki rząd przeprowadzi liczne reformy gospodarcze oraz zmniejszy obciążenia sektora publicznego. W celu poradzenia sobie ze złą sytuacją gospodarczą, grecki rząd szukał oszczędności, obniżając wydatki na edukację, służbę zdrowia i obronność. Rząd zdecydował się również na zwiększenie obciążeń podatkowych. Bezrobocie w Grecji od 2009 r. do grudnia 2015 r. wzrosło z 9 do 24%¹⁶. Skutki poszukiwania oszczędności odczuło społeczeństwo, które za restrykcyjną politykę rządu obwiniało UE. Wraz z kolejnymi wprowadzanymi zmianami, Grecy byli coraz bardziej negatywnie nastawieni do Unii Europejskiej.

Wykres 3. Poparcie Greków dla wspólnej waluty (euro) na tle państw członkowskich UE

Źródło: Opracowanie własne na podst. Eurobarometr Standard 1993-2015.

14 *EU: Beyond the Crisis: A Debate on Sustainable Integrationism*, red. N. Papakostas, N. Pasamitros, Inter Alia, 2015, s. 62.

15 T. Sporek, *Globalne konsekwencje kryzysu finansowego w Grecji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 58.

16 Dane Eurostatu.

Jak wynika z analizy powyższego wykresu, poparcie Greków dla wspólnej waluty było od 1993 r. wyższe od średniej unijnej. Warto podkreślić, że nastroje społeczeństwa nie odzwierciedlały jednak stosunku greckiego rządu do koncepcji wprowadzenia wspólnej waluty. Ateny były przeciwnie włączeniu greckiej drahmy do Europejskiego Systemu Walutowego. Przyjęcie Traktatu z Maastricht i powstanie Unii Gospodarczej i Walutowej (UGiW) wpłynęło jednak na zmianę stanowiska greckich decydentów politycznych. Największe greckie partie, zarówno Nowa Demokracja, jak i Panhelleński Ruch Socjalistyczny obawiały się, że nieprzystąpienie do UGiW spowoduje marginalizację Grecji, której system finansowy był bardzo niestabilny, zaś drahma należała do najsłabszych walut UE¹⁷. Obawy przed realizacją koncepcji Europy dwóch prędkości zmobilizowały grecki rząd do podjęcia wszelkich starań, aby w krótkim czasie spełnić kryteria konwergencji oraz kryteria fiskalne. Wraz z urzeczywistnieniem się planu wprowadzenia wspólnej waluty, poparcie dla euro wśród greckiego społeczeństwa malało. Miała na to wpływ polityka gabinetu premiera Kostasa Simitisa, który, aby spełnić kryteria konwergencji i fiskalne, zapisane w Traktacie z Maastricht, wprowadził nowe podatki oraz przyspieszył prywatyzację. W 2000 r. Grecja przedstawiła KE raport, z którego wynikało, że spełnia kryteria niezbędne do przystąpienia do strefy euro. Komisja zdecydowała, że Grecja może przystąpić do unii walutowej. Należy podkreślić, że rząd Grecki miał ogromne kłopoty ze wypełnieniem wymaganych kryteriów, w rzeczywistości wielu z nich nie realizując¹⁸. Komisja wykazała się w tej kwestii dużą „tolerancją” przymykając oko na rażące niedociągnięcia, a nawet oczywiste fałszerstwa statystyk, których dopuszczał się grecki rząd¹⁹.

W latach 2002-2004 poparcie dla wspólnej waluty w Grecji było wyższe niż średnia unijna. Grecy nie odczuli wyraźnej zmiany na skutek wprowadzenia euro, ponieważ grecka gospodarka była napędzana inwestycjami związanymi z organizacją Igrzysk Olimpijskich oraz rozbuchaną konsumpcją wewnętrzną. Od 2005 r. liczba zwolenników wspólnej waluty zaczęła spadać. Kryzys gospodarczy nie wpłynął jednak zasadniczo na stosunek Greków wobec euro. Od wiosny 2012 r. do wiosny 2015 r. poparcie dla euro oscyloowało w granicach 60%, podczas gdy średnia unijna wynosiła 50%. Przyczyną tego stanu rzeczy może być fakt finansowego wsparcia, którego udzielił Grecji Europejski Bank Centralny i Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Świadczy to również o tym, że społeczeństwo greckie nie utożsamia kryzysu gospodarczego z przynależnością do strefy euro.

REFERENDUM

Konstytucja Republiki Grecji z 11 czerwca 1975 r. nie przewiduje konieczności przeprowadzenia referendum w kwestiach dotyczących polityki zagranicznej. Art. 44 ustawy zasadniczej mówi, że Prezydent Grecji zarządza referendum w sprawie ważnych problemów narodowych, na wniosek Rady Ministrów²⁰. W związku z tym partia Nowa Demokracja, która wprowadzała Grecję do Wspólnot Europejskich, nie zdecydowała się na przeprowadzenie takiego referendum. Naraziła się tym samym na krytykę ze strony opozycyjnego Panhelleńskiego Ruchu Socjalistycznego, który był przeciwnikiem włączenia się Grecji w proces integracji europejskiej.

17 L. Akritidis, *Grecja wobec perspektywy uczestnictwa w UGW*, „Studia Europejskie” 3/1997, s. 80.

18 P. Arestis, A. Brown, M. Sawyer, *The Euro: Evolution and Prospects*, Edward Edgar, Cheltenham 2001, s. 35-36; O. Issing, *The Birth of the Euro*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 199.

19 J. Manolopoulos, *Greece's "Odious" Debt. The Looting of the Hellenic Republic by the Euro, the Political Elite and the Investment Community*, Anthem Press, London 2011, s. 56-57.

20 *Konstytucja Republiki Grecji*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/grecja.html> (dostęp: 08.02.2016).

W okresie przedakcesyjnym nie było również kampanii informacyjnej skierowanej do społeczeństwa na temat przystąpienia Grecji do Wspólnot Europejskich. Brak aktywności Nowej Demokracji w zakresie społecznej kampanii informacyjnej na temat przystąpienia do EWG został poddany krytyce ze strony Panhelleńskiego Ruchu Socjalistycznego oraz Komunistycznej Partii Grecji. Nowa Demokracja posłużyła się sloganem „Grecji należącej do Zachodu”, co umiętnie zostało przekształcone przez opozycję w slogan: „Grecja należy do Greków”²¹. Socjaliści dążyli do przeprowadzenia ogólnopaństwowego referendum akcesyjnego, krytykując rząd Narodowej Demokracji, za podejmowanie ważnej decyzji bez uprzedniego pytania się obywateli o zgodę.

Pomimo wyraźnej krytyki ze strony opozycji, rząd Karamanlisa nie zdecydował się na przeprowadzenie referendum przedakcesyjnego. Kwestia ogłoszenia referendum w sprawie przynależności Grecji do Wspólnot Europejskich została poruszona ponownie w 1981 r., po przejściu władzy przez eurosceptyczną partię PASOK. W miejsce przedwyborczych deklaracji o opuszczeniu Wspólnot przez Grecję, pojawiły się zapowiedzi ogólnonarodowego referendum w sprawie członkostwa²².

Temat przeprowadzenia referendum w kwestii przynależności do Unii Europejskiej powrócił w 2011 r. Wtedy też premier Grecji Jorgos Papandreu zapowiedział referendum w sprawie planu ratunkowego zaproponowanego przez UE, Europejski Bank Centralny (EBC) i Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW)²³ oraz pozostania Grecji w strefie euro. W ten sposób premier chciał zyskać poparcie społeczeństwa dla reform, które miały być wprowadzone przez rząd w celu uzyskania pomocy w ramach drugiego pakietu pomocowego, czyli 130 mld euro od EBC i MFW. Zapowiedź przeprowadzenia referendum spotkała się z falą krytyki ze strony europejskich, w tym przede wszystkim niemieckich polityków. Przeciwno referendum wypowiedział się również minister finansów Evangelos Venizelos, zasiadający w rządzie Jorgasa Papandreu. Wobec sprzeciwu rządu, prezydenta Karolosa Papuliasa, a zwłaszcza presji polityków europejskich (w tym przede wszystkim kanclerz Angeli Merkel i prezydenta Nicolasa Sarkozy’ego) dotyczącej wstrzymania transzy 8 mld euro przez euroland, premier Jorgos Papandreu wycofał się z pomysłu przeprowadzenia referendum²⁴.

Pierwsze referendum, które dotyczyło prowadzenia polityki europejskiej przez grecki rząd, odbyło się dopiero 5 lipca 2015 r. Decyzja o przeprowadzaniu narodowego głosowania została podjęta przez grecki rząd w nocy z 26 na 27 czerwca. Miało to być jednocześnie pierwsze od ponad 40 lat referendum. Ostatnie miało miejsce w 1974 r., kiedy społeczeństwo decydowało, czy Grecja pozostanie monarchią, czy przekształci się w republikę.

Referendum było odpowiedzią na pakiet reform zaproponowanych przez tzw. „trojkę” (EBC, KE i MFW). Punktem spornym na linii Ateny – Bruksela była kwestia podwyższenia podatku dochodowego i VAT oraz obniżenie świadczeń emerytalnych. Grecy mieli odpowiedzieć na pytanie Czy plan porozumienia przedstawiony przez Komisję Europejską, Europejski Bank Centralny i Międzynarodowy Fundusz Walutowy na spotkaniu Eurogrupy 25 czerwca 2015 r., składający się z dwóch części i stanowiący ich jednolitą propozycję, powinien

21 T. Czekalski, *op. cit.*, s. 83.

22 G. Bernatowicz, *op. cit.*, s. 65.

23 I. Krastew, *Najpierw farsa, potem rozpacz. Greckie referendum*, „Gazeta Wyborcza”, 18.07.2015.

24 W wywiadzie dla Deutschlandfunk Rainer Brüderle, szef frakcji FDP, uznał decyzję premiera Jorjosa Papandreu za bardzo zadziwiająca. T. Bielecki, *Przeżyjemy bez Greków*, „Gazeta Wyborcza”, 4.11.2011.

zostać zaakceptowany²⁵. Referendum zostało ogłoszone przez premiera Aleksisa Tsiprasa 30 czerwca 2015 r. w telewizyjnym orędziu, w którym zachęcał Greków do odrzucenia warunków postawionych przez KE, EBC i MFW. Ogłoszenie referendum było decyzją polityczną, a jego wynik miał dać lewicowemu rządowi demokratyczną legitymację do podjęcia decyzji wobec greckich wierzycieli. Premier Alexis Tsipras miał nadzieję, że jeśli Grecy odrzucą warunki pomocy finansowej oferowanej przez instytucje unijne, jego rząd będzie miał silniejszą pozycję, żeby negocjować warunki kolejnego wsparcia oraz umarzania greckiego długu. Karta do głosowania została zaprojektowana tak, że pierwszą odpowiedzią było *oxi* – nie.

27 czerwca 2015 r. ministrowie finansów strefy euro podjęli decyzję, że program pomocowy „trojki” nie zostanie przedłużony i wygasa 30 czerwca 2015 r. Podczas referendum 5 lipca społeczeństwo greckie głosowało więc nad propozycją, która była nieaktualna.

Nastroje wśród obywateli były bardzo napięte, ludzie wychodzili na ulicę protestując przeciwko warunkom zaproponowanym przez greckich wierzycieli. Nie zgadzali się na politykę „zaciskania pasa”, która w ich opinii była narzucona przez Berlin, ponieważ to właśnie Niemcy udzieliły Grecji pożyczek w wysokości 54 mld euro²⁶. Istniały obawy, że decyzja na „nie” będzie oznaczała wyjście Grecji ze strefy euro²⁷ i powrót do drahmy, narodowej waluty będącej w obiegu do 2002 r. Traktat lizboński nie przewiduje jednak możliwości opuszczenia strefy euro przez państwo należące do UE.

W referendum frekwencja wyniosła 62,5%. Przeciwko propozycji KE, EBC i MFW opowiedziało się 61,3% głosujących obywateli, a za zagłosowało 38,7%. 5 lipca na oficjalnej stronie internetowej premiera Tsiprasa pojawił się wpis, w którym wyraził on zadowolenie z podjętej przez społeczeństwo decyzji²⁸.

Pomimo tego, że greckie społeczeństwo opowiedziało się przeciwko propozycji „trojki”, dzień po ogłoszeniu wyników referendum, do dymisji podał się minister finansów Janis Warufakis, a jego miejsce zajął Euklid Cakalotos, główny negocjator greckiego rządu w rozmowach z kredytodawcami. Na nadzwyczajnym posiedzeniu Eurogrupy, grecki rząd przedstawił nowy wniosek o pomoc finansową z Europejskiego Mechanizmu Stabilności. Następnie odbył się szczyt Rady Europejskiej, na którym po długich negocjacjach rząd Tsiprasa zgodził się na warunki zaproponowane przez negocjatorów. SYRIZA musiała iść na liczne ustępstwa i przyjąć szereg ustaw dotyczących m.in. zmian w systemie emerytalnym (zniesienie emerytur pomostowych), racjonalizacji podatku VAT, reform cywilnych obniżających koszty procesów sądowych oraz otwarcie zamkniętych zawodów²⁹.

14 sierpnia 2015 r. ministrowie finansów państw strefy euro zaakceptowali trzeci program pomocowy dla Grecji, który zakładał transfer 86 mld euro w trzech ratach. Kolejne reformy oraz cięcia, do których zobowiązał się premier Tsipras, doprowadziły do wewnętrznego rozłamu w partii i utracenia większości parlamentarnej. Program pomocowy został przegłosowany w parlamencie dzięki głosom opozycji – Narodowej Demokracji.

25 *Wzór karty do głosowania*, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_bailout_referendum,_2015#/media/File:Greece_2015_referendum_ballot.png (dostęp: 14.02.2016).

26 *Wykres przedstawiający zadłużenie Republiki Grecji*, <http://graphics.wsj.com/greece-debt-timeline/> (dostęp: 25.02.2016).

27 Tzw. Grexit,

28 *Oświadczenie premiera Tsiprasa po referendum 5 lipca*, <http://www.primeminister.gov.gr/english/2015/07/05/prime-minister-alexis-tsipras-statement-after-voting-in-the-july-5th-referendum/> (dostęp: 1.02.2016).

29 Na przykład właścicielami aptek nie będą musieli być farmaceuci.

W konsekwencji we wrześniu 2015 r. odbyły przedterminowe wybory parlamentarne, które ponownie wygrała SYRIZA.

Wyniki referendum nie zostały potraktowane wiążąco przez grecki rząd. Grecji nie było stać na to, żeby wycofać się ze strefy euro.

PARTIE POLITYCZNE

Dokonując charakterystyki greckiego systemu partyjnego należy zaznaczyć, że od momentu powstania III Republiki Greckiej, tj. od roku 1975, na scenie politycznej dominowały dwie partie: centrolewicowy Panhel- leński Ruch Socjalistyczny (PASOK) oraz centroprawicowa Nowa Demokracja. Charakter systemu partyjnego Grecji można również dookreślić w zależności od przyjętej typologii. Patrząc na zmienną ilościową, rozumianą jako liczba dominujących partii, grecki system można uznać za dwupartyjny. Z kolei kładąc nacisk na kryte- rium relewantności, a więc na liczbę partii odgrywających znaczącą rolę w funkcjonowaniu systemu politycz- nego danego państwa (tzn. partie, które posiadają swoją reprezentację w parlamencie), można wnioskować, że grecki system partyjny ma charakter systemu wielopartyjnego, tj. trzy- lub pięciopartyjnego³⁰.

Analizując grecką scenę polityczną od 1975 r. można zaobserwować ciągle uczestnictwo co najmniej trzech-czterech partii w parlamencie. Jednak, jak już wspomniano, kluczową rolę w Grecji odgrywały, nieprze- rwanie od 1974 r., tylko dwie partie, tj. Nowa Demokracja i PASOK, czego dowodem jest liczba obsadzanych przez te ugrupowania mandatów. W latach 1974-2009 partie te posiadały od 77% do 95% ogólnej liczby miejsc w parlamencie Grecji. Na zaistniały stan rzeczy znaczący wpływ miał system wyborczy, który faworyzował partię cieszącą się największym poparciem wśród greckiego elektoratu. Zgodnie z zasadami greckiego systemu wyborczego partia polityczna, która uzyska najwięcej mandatów, otrzymuje dodatkowe 50 mandatów. Na tej zasadzie zyskała Nowa Demokracja, która w 1974 r. uzyskała ponad 54% poparcia, co przełożyło się na obsa- dzenie aż 220 z 300 miejsc w parlamencie³¹.

Grecki system partyjny zachował cechy dwupartyjności aż do momentu wybuchu obecnie trwającego kryzy- su gospodarczego. Niepokój obywateli i rosnące obawy o przyszłość ich rodzin stały się jedną z głównych przyczyn wyrażonego sprzeciwu wobec dotychczas rządzących ugrupowań politycznych. Tym samym do głosu zaczęły do- chodzić bardziej radykalne ugrupowania, zarówno lewicowe (SYRIZA), jak i prawicowe (Złoty Świt)³².

Na podstawie zawartych w poniższej tabeli (Tabela 1) wyników z kolejnych wyborów do parlamentu, można wnioskować, że system partyjny Grecji cechował się znaczną stabilnością, czemu towarzyszyła rów- nież przejrzystość greckiej sceny politycznej. Niewątpliwie miało to związek z obecnością silnej polaryzacji, która przejawiała się w istnieniu wyraźnych różnic programowych, jakie występują między siłami lewicowymi i prawicowymi. Inną kwestią, mającą również istotny wpływ na siłę polaryzacji, jest faktyczne zdominowanie życia politycznego przez charyzmatycznych polityków, cieszących się niezmienną popularnością przez kolejne dekady. W rzeczywistości główna uwaga jest skupiona na nazwiskach dwóch rodzin, tj. Karamanlis i Papan- dreu, których potomkowie kontynuują pokoleniową „tradycję” rządzenia państwem, co sprzyja zachowaniu

30 D. Sieklucki, *System partyjny w Grecji*, w: *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Wydaw- nictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 143-145.

31 Zob. R. Clogg, *Historia Grecji nowożytnej*, Wydawnictwo: Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 231.

32 T. Bielecki, *Złoty Świt, czyli Grecja tylko dla Greków*, „Gazeta Wyborcza”, 04.05.2012.

systemowej ciągłości i utrudnia wprowadzenie radykalnych lub nieprzewidywalnych zmian³³. Biorąc pod uwagę grecką akcesję do EWG, należy zaznaczyć, że kwestia ta stanowiła początkowo jedną z licznych płaszczyzn, które różniły dwie, dominujące wówczas partie.

Tabela 1. Greckie partie polityczne wchodzące w skład Izby Deputowanych na podstawie wyników wyborczych w latach 1974-2015

Rok	Partia zwycięska	II miejsce	III miejsce	IV miejsce	KOLEJNE MIEJSCA
1974	ND	EK-ND	PASOK	E.A.	-----
1977	ND	PASOK	EDIK	KKE	E.P. , Symmachia, KN
1981	PASOK	ND	KKE	-----	-----
1985	PASOK	ND	KKE	KKE-Esoterikou	-----
VI 1989	ND	PASOK	Synaspismos	DIANA	Empistosyni
IX 1989	ND	PASOK	Synaspismos	O.E.	Empistosyni , Pepromeno
1990	ND	PASOK	Synaspismos	O.E.	DIANA, Empistosyni , Pepromeno , Niezależni .
1993	PASOK	ND	POL.AN	KKE	-----
1996	PASOK	ND	KKE	Synaspismos	DIKKI
2000	PASOK	ND	KKE	Synaspismos	-----
2004	ND	PASOK	KKE	SYRIZA	-----
2007	ND	PASOK	KKE	SYRIZA	LAOS
2009	PASOK	ND	KKE	LAOS	SYRIZA
V 2012	ND	SYRIZA	PASOK	ANEL	KKE, XA, DIMAR
VI 2012	ND	SYRIZA	PASOK	ANEL	XA, DIMAR, KKE
I 2015	SYRIZA	ND	XA	Potami	KKE, ANEL, PASOK-DP
IX 2015	SYRIZA	ND	XA	PASOK-DIMAR	KKE, Potami, ANEL, EK

Źródło: Oprac. własne na podstawie: <http://www.hellenicparliament.gr/> (dostęp: 01.02.2017).

Legenda:

ANEL – Niezależni Grecy (gr. AnexartitoiEllines)

DIANA – Demokratyczna Odnowa (gr. DimokratikiAnaneosi)

DIKKI – Demokratyczny Ruch Społeczny (gr. DimokratikoKoinonikoKinima)

DIMAR – Demokratyczna Lewica (gr. DimokratikiAristera)

DP – Drzewo Oliwne – Frakcja Demokratyczna (gr. Elia-DimokratikiParataksi)

33 D. Sieklucki, *op. cit.*, s. 141.

- EK – Unia Centrum (gr. EnosiKentrou)
 E.A. – Zjednoczona Lewica (gr. EnomeniAristera)
 EDIK – Unia Demokratycznego Centrum (gr. EnosiDimokratikouKentrou)
 EK – Unia Centrum (gr. EnosiKentrou)
 EK-ND – Unia Centrum -Nowe Siły (gr. EnosiKentrou-NeesDynameis)
 Empistosyni– Zaufanie (gr. Empistosyni)
 E.P. – Front Narodowy (gr. EthnikiParataxis)
 KKE – Komunistyczna Partia Grecji (gr. KommounistikoKommaElladas)
 KKE-Esoterikou – Komunistyczna Partia Grecji – formacja wewnętrzna/frakcja proeuropejska (gr.Kommounistiko Komma Elladas-Esoterikou)
 KN – Partia Neoliberalów (gr. Komma ton Neofileftheron)
 LAOS – Ludowe Zgromadzenie Prawosławne (gr. LaikosOrthodoxosSynagermos)
 ND – Nowa Demokracja (gr. NeaDimokratia)
 O.E. – Alternatywni Ekolodzy (gr. OikologoiEnallaktikoi)
 PASOK – Panhelleński Ruch Socjalistyczny (gr. PanellinioSosialistikoKinima)
 Pepromeno– Przeznaczenie (gr. Pepromeno)
 POL.AN – Wiosna Polityczna (gr. PolitikiAnoixi)
 Potami – Rzeka (gr. To Potami)
 Synaspismos – Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii (gr. Synaspismos tis Aristeras ton Kinimaton kai tis Oikologias)
 Symmachia – Sojusz Sił Postępu i Lewicy (gr. SymmachiaProodeftikonkaiAristeronDynameon)
 SYRIZA – Koalicja Radykalnej Lewicy (gr. SynaspismosRizospastikisAristeras)
 XA – Żółty Świt/Złota Jutrzenka (gr. Chrysi Awgi)

Lewica

Panhelleński Ruch Socjalistyczny (gr. *PanellinioSosialistikoKinima*, PASOK) został założony 3 września 1974 r. przez Andreasa Papandreu jako kontynuacja Panhelleńskiego Ruchu Wyzwolenia (gr. *Panellinio Apeleftherotiko Kinima*, PAK)³⁴. Partia ta, od momentu powstania, odwołuje się do doktryny socjaldemokratycznej. Należy jednak zaznaczyć, że początkowym fazom jej działalności towarzyszyły radykalne postulaty, często nieprecyzyjnie sformułowane i zawierające elementy demagogii, które dopiero z czasem przybrały umiarkowany charakter. Postulowano natychmiastowe reformy społeczne, takie jak: uspołecznienie zakładów pracy (współdział robotników w zarządach i podejmowaniu decyzji gospodarczych), upaństwowienie całego majątku kościelnego, oddzielenie kościoła od państwa. Program polityki zagranicznej PASOK zawierał wyraźnie antyamerykańskie akcenty. Żądano całkowitego – politycznego i militarnego – niezależnienia się Grecji od Stanów Zjednoczonych, włącznie z wycofaniem się z NATO. Sprzeciwiano się działaniom rządu zmierzającym do przyjęcia Grecji do EWG. Do PASOK wstępował przede wszystkim młodzi robotnicy, studenci i przedstawiciele wolnych zawodów³⁵.

W pierwszych demokratycznych wyborach parlamentarnych 1981 r. PASOK uzyskał niemal 50% poparcie, zdobywając 172 mandaty w Izbie Deputowanych. Dzięki temu partia Papandreusięgnęła po władzę, którą

34 A. Sutkowska, *System polityczny Republiki Grecji*, w: *Systemy polityczne wybranych państw*, red. K. A. Wojtaszczyk, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2004, s. 125; *Statut PASOK* (gr. *Καταστατικό ΠΑΣΟΚ*), <http://www.pasok.gr/media/k2/attachments/katastatiko.pdf> [dostęp: 20.09.2016].

35 A. M. Brzeziński, *Grecja*, Wydawnictwo: Trio, Warszawa 2002, s. 188.

była w stanie utrzymać przez kolejne osiem lat. Podczas realizacji programu „greckiej drogi do socjalizmu” związanego z licznymi reformami w sferze polityki społecznej i administracji publicznej oraz na płaszczyźnie gospodarczej, przyjęto również odmienny kierunek w polityce zagranicznej. Partia przestała sprzeciwiać się integracji z EWG³⁶ i przychylnie wyrażała się wobec NATO³⁷.

Jeżeli chodzi o członkostwo w EWG, socjaliści wyrażali początkowo sprzeciw wobec szybkiej akcesji Grecji do tej organizacji. Po przejęciu władzy w 1981 r. przez PASOK bardzo szybko podjęto działania na rzecz renegeacji umowy akcesyjnej, co do której socjaliści jeszcze podczas kampanii wyborczej wyrażali znaczny sprzeciw uważając, że jest ona krzywdząca dla wszystkich Greków. W marcu 1982 r. grecki rząd przekazał wszystkim krajom Wspólnoty memorandum, w którym wskazał na konieczność renegeacji wspomnianej umowy. W argumentacji wskazano na zbyt duże zacofanie greckiej gospodarki, które utrudniało wypełnienie założeń umowy akcesyjnej w kwestii okresu przejściowego i dostosowania swojego rynku do rynku europejskiego. Efektem memorandum było przyznanie Grekom pomocy w wysokości 3 mld USD na rzecz przekształcania gospodarki do roku 1986³⁸. Ponowną pomoc finansową ze strony EWG grecki rząd uzyskał jeszcze przed przystąpieniem do Wspólnoty Hiszpanii i Portugalii. Istotnym faktem jest kwestia przyznania owej pomocy w drodze szantażu, jaki wykorzystala grecka strona wobec hiszpańskiej i portugalskiej akcesji. Ateny oświadczyły wówczas, że bez dodatkowej pomocy nie poprą akcesji wspomnianych państw. Efektem takiego stanowiska było przyznanie kolejnej pomocy w ramach Zintegrowanych Programów Śródziemnomorskich. Niemniej jednak rządy socjalistów z lat 80-tych odbierane są negatywnie z kilku powodów, do których można zaliczyć m.in. przeznaczanie zbyt dużej ilości środków finansowych na konsumpcję, wzrost deficytu w finansach publicznych i spadek tempa rozwoju gospodarczego³⁹.

PASOK odzyskał władzę w 1993 r. i utrzymał ją przez ponad dekadę. Ostatnim zwycięstwem Panhelleńskiego Ruchu Socjalistycznego były wybory w 2009 r., którym towarzyszył już, trwający do dziś, kryzys gospodarczy. Wygrana socjalistów w praktyce oznaczała jednak dla nich przegraną. Rząd grecki z powodu deficytu budżetowego nie był zdolny do samodzielnego przezwyciężenia kryzysu, dlatego też postawiony w „sytuacji bez wyjścia”, został zobligowany do przyjęcia pomocy finansowej od Unii Europejskiej i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Niespodziewanie wprowadzona polityka wyrzeczeń została negatywnie odebrana nie tylko przez społeczeństwo greckie, ale również przez otoczenie międzynarodowe, a kolejne wydarzenia w Grecji były głośno komentowane przez media⁴⁰. Liczne protesty spowodowały, że partia PASOK straciła poparcie wyborców i od listopada 2011 r. tworzyła rząd przejściowy z innymi partiami, a od czerwcowych wyborów w 2012 r. tworzyła koalicyjny rząd z centroprawicową Nową Demokracją, obsadzając jedynie 33 mandaty w greckim parlamencie⁴¹. Rok 2015 był dla socjalistów jeszcze bardziej dramatyczny w skutkach niż lata po-

36 Początkowo socjaliści z PASOK byli przeciwni wobec greckiej akcesji do EWG.

37 C. Lyrantzis, E. Nikolakopoulos, *Political system and elections in Greece*, w: *About Greece*, General Secretariat of Communication & Information, Athens 2007, s. 91.

38 Zob. Tadeusz Czekalski, *op. cit.*, s. 86.

39 Ibidem, s. 86.

40 *Debtocracy Xpeokpatia – Odious Debt and How Greece will beat the No Way Out*, materiał filmowy, <https://www.youtube.com/watch?v=7TdYphvlDk8>, (dostęp: 20.09.2016).

41 Do stycznia 2015 r.

przednie. W wyniku wygranej Koalicji Radykalnej Syriza w wyborach do Izby Deputowanych, PASOK uzyskał jedynie 13 mandatów⁴².

Obecnie partia kumuluje swoje postulaty partyjne w kwestii odbudowy ekonomicznej państwa poprzez stworzenie strategii na rzecz wzrostu gospodarczego – „Grecji 2020”, w ramach strategii „Europa 2020”. Celem planu ma być wspieranie polityki rozwoju, stwarzającego warunki do bardziej konkurencyjnej gospodarki z większą liczbą miejsc pracy. Zdaniem PASOK realizacja celów budżetowych, narzucona przez Trojkę, powinna być oparta o zrównoważony wzrost, konkurencję i wiarygodność. Reforma nie powinna generować jeszcze większych strat i pogłębiać zadłużenie państwa⁴³.

Komunistyczna Partia Grecji (gr. *Kommounistiko Komma Elladas, KKE*), powstała w 1924 r., stanowiła do niedawna trzecią siłę polityczną w III Republice Greckiej. KKE odegrała znaczącą rolę podczas II wojny światowej, kiedy stała na czele ruchu oporu narodu greckiego. Rosnąca popularność KKE niosła ryzyko wybuchu rewolucji społecznej, co w obliczu – podsycanego przez Związek Radziecki – zagrożenia komunistycznego oraz trwającej wojny domowej⁴⁴ doprowadziło do jej delegalizacji w 1947 r. Jej ponowną legalizację w 1974 r. warunkowało wyrażenie jawnego sprzeciwu wobec dyktatury „czarnych pułkowników”. KKE w swoim programie nawiązuje do ideologii marksizmu-leninizmu, akceptuje jednakże ustrój demokratyczny.

Początkowo partia wysuwała postulaty zmian w greckiej polityce zagranicznej – wystąpienia z NATO i zatrzymania procesu negocjacyjnego z EWG, a także ograniczenia współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, przy jednoczesnym wzmocnieniu współpracy z ówczesnymi krajami socjalistycznymi⁴⁵. Stanowisko KKE wobec wejścia Grecji do EWG było zdecydowanie negatywne. U jego źródeł leżały uniwersalne dla całego ruchu komunistycznego ideologiczne pryncypia, wskazujące na burżuazyjny i klasowy charakter Wspólnego Rynku. Komuniści z KKE wskazywali ponadto na nieprzystawalność rolniczej Grecji do wysoko rozwiniętych państw EWG. Integracja groziła zatem – w opinii KKE – zarówno katastrofą greckiego rolnictwa, jak i zdominowaniem kraju przez zachodnioeuropejskie „monopolistyczne kartele”⁴⁶. W greckim ruchu komunistycznym istniała jednakże pro-integracyjna odnoga. Reprezentowała ją w tym czasie tzw. KKE-wewnętrzna (2,7% głosów w wyborach 1981 r.), znacznie słabsza niż KKE (9,4% poparcia). KKE-wewnętrzna, wspierana przez partie Europy Zachodniej głoszące hasła eurokomunizmu, w tym przede wszystkim Włoską Partię Komunistyczną i Hiszpańską Partię Komunistyczną, opowiedziała się za wejściem Grecji do EWG. Wskazywała, że choć krok ten niesie ze sobą szereg wyzwań, to daje szansę zrealizowania internacjonalistycznych postulatów ruchu komunistycznego oraz – za sprawą zjednoczenia europejskich komunistów – pozwoli na prowadzenie skuteczniejszej walki o prawa „klas uciskanych”⁴⁷.

42 N. Kiapidou, *What Has been the impact of the Eurozone Crisis on the Greek Party System: Evidence from the 2015 Greek National Election*, <https://epern.wordpress.com/2015/02/02/what-has-been-the-impact-of-the-eurozone-crisis-on-the-greek-party-system-evidence-from-the-2015-greek-national-election/>, (dostęp: 01.03.2017)

43 ΟΙΘέσειμας, <http://www.pasok.gr/>, (dostęp: 01.03.2017).

44 A. Karbowski, *Cień komuny nad Grecją*, „Historia Do Rzeczy”, nr 2/2014.

45 Por.: A. M. Brzeziński, *op. cit.*, s. 188; M. Gajewski, K. Poznańska, *Republika Grecji. EllinikiDimokratia*, Wydawnictwo: Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1976, s. 104-105.

46 P. Radzkowski, *Partie komunistyczne krajów Europy Zachodniej wobec kapitalistycznej integracji gospodarczej i politycznej kontynentu (1957-1980)*, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Katowice 1983, s. 409.

47 Ibidem, s. 410.

Obecnie partia wyraża zdecydowany sprzeciw wobec waluty euro⁴⁸. W programie KKE zawarte są tezy odnoszące się negatywnie do greckiego kapitalizmu, uzależnionego od obcego kapitału z USA i Unii Europejskiej. Komuniści twierdzą, że akcesja Grecji do Wspólnego Rynku w 1981 r. jedynie przyspieszyła dostosowanie gospodarki państwa do rynków Europy Zachodniej. Kolejne kroki na rzecz Traktatu z Maastricht, a później utworzenia strefy euro, restrukturyzacja UE i NATO, a także zawarcie innych sojuszków międzypaństwowych spowodowały jedynie zwiększenie presji ze strony „imperialistycznego” układu sił. Komuniści podkreślają również, że w okresie dekady poprzedzającej wybuch trwającego kryzysu, grecka gospodarka utrzymała znacznie wyższy roczny wzrost PKB niż UE i państwa strefy euro. Natomiast wybuch kryzysu – zdaniem komunistów – doprowadził jedynie do destrukcji greckiej gospodarki i gwałtownego pogorszenia się statystyk względem UE i państw strefy euro, co pokazało zbyt dużą zależność Grecji od innych państw i ponadnarodowych instytucji⁴⁹.

Koalicja Radykalnej Lewicy (gr. *Synaspismos Rizospastikis Aristeras*, SYRIZA) jest stosunkowo młodą partią. Formalne jej założenie nastąpiło w styczniu 2004 r., tuż przed marcowymi wyborami do Parlamentu Grecji. Należy jednak zaznaczyć, że wówczas pod tą nazwą kryła się wielopartyjna koalicja, skupiająca małe partie o zróżnicowanej, mniej lub bardziej lewicowej ideologii i genezie, takie jak: Odnowienie Komunistyczno-Ekologicznej Lewicy (gr. *Ananeotiki Kommounistikii Oikologiki Aristera*, AKOA), Lewicowa Międzynarodówka Robotnicza (gr. *Diethnistiki Ergatiki Aristera*, DEA), Aktywni Obywatele (gr. *Energoi Polites*, EP), Ruch na rzecz Jedności i Działania Lewicy (gr. *Kinisigiati Enotita Drasistis Aristeras*, KEDA), a także największa partia koalicyjna: Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii (gr. *Synaspismostis Aristeras ton Kinimatoukaitis Oikologias, Synaspismos* lub SYN)⁵⁰. Wybory parlamentarne z marca 2004 r. przyniosły wówczas koalicji 3,3% poparcie, co w efekcie przełożyło się na 6 mandatów, które *de facto* otrzymali jedynie przedstawiciele Synaspismos. Taki stan rzeczy doprowadził do wewnętrznego sporu w koalicji, ponieważ inne partie zarzucały SYN hegemonię w koalicji. To z kolei spowodowało alienację Synaspismos i oddzielny start w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2004 r. Wraz z wyborem nowego przewodniczącego koalicji – Alekosa Alawanosa – dążono do modernizacji SYRIZY, czego skutkiem było uzyskanie 14 mandatów w wyborach parlamentarnych w 2007 r. Po wyborach ówczesny lider SYRIZY ogłosił swoją rezygnację, proponując na to stanowisko dużo młodszego od siebie Alexisa Tsiprasa. Wewnętrzne tarcia pomiędzy stronami koalicji oraz tzw. „odmłodzenie” przywództwa nie przynosiły wówczas SYRIZIE spektakularnego sukcesu. Sytuacja zmieniła się dopiero w roku 2012, przed kolejnymi wyborami parlamentarnymi, kiedy sfrustrowane społeczeństwo coraz bardziej odwracało się od dotychczasowego establishmentu obarczanego winą za pogłębiający się kryzys.

Od wyborów majowych w 2012 r., SYRIZA stała się oficjalnie jedną partią polityczną, której obecnym liderem jest Alexis Tsipras. SYRIZA zgłaszała stanowczy sprzeciw wobec wprowadzonego planu oszczędnościowego i domagała się jego renegocjacji, a ponadto dopuszczała możliwość tzw. „Grexitu”, tj. wystąpienia Grecji ze strefy euro⁵¹. Można stwierdzić, że pod przywództwem Tsiprasa doszła ona do władzy pod hasłami *stricte*

48 V. Karabakakis, Greek communist party 1940-1990 from social patriotism to social democracy, „Critique” 1997, s. 113.

49 TO 190ΣΥΝΕΔΡΙΑΤΟΥΚΚΕ, <http://www.kke.gr/taytothta/>, (dostęp: 01.03.2017).

50 TOMANIΦΕΣΤΟΤΟΥ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ, http://www.bbc.co.uk/greek/domesticnews/story/2004/01/040115_syn.shtml (dostęp: 20.09.2016).

51 P. Jendroszczyk, Grecki mesjasz lewicy, „Rzeczpospolita”, 26-27.05.2012; D. Sturis, Trybun bankrutów, „Polityka”, nr 22 /2012; ΙδρυτικήΔιακήρυξη, <http://www.syriza.gr/page/idrytikh-diakhryksh.html> (20.09.2016).

eurosceptycznymi⁵². Jej program przed wyborami 2012 r. został zdominowany przez krytykę grackiego, skorumpowanego establishmentu oraz władz UE, które żądały od Aten wprowadzenia radykalnego planu reform⁵³. Tsipras uznawał, że UE jest współwinna zaistniałego kryzysu, gdyż przez całe lata tolerowała politykę skorumpowanych elit władzy z PASOK i ND. Przekonywał ponadto, że Bruksela – pomimo gróźb – nie zdecyduje się wyrzucić Grecji z UE – gdyż pociągnęłoby to za sobą kryzys w pozostałych państwach południa, a w końcu również upadek całej strefy euro⁵⁴.

Przy tym wszystkim działacze SYRIZY sprzeciwiali się nadawaniu ich partii eurosceptycznej etykiety. Konieczność przeciwstawienia się dyktatowi „trojki” ukazali jako przejaw globalnego sporu pomiędzy bogatymi państwami w UE a biednymi, a nawet więcej – przedstawili, to w kategoriach waliki o urzeczywistnienie ideałów europejskiej radykalnej lewicy. Tym sposobem konieczność pomocy Grecji SYRIZA przedstawiała jako nakaz wynikający z ideałów europejskiej jedności i solidarności⁵⁵. W programie wyborczym SYRIZY przed wyborami w styczniu 2015 r. znalazły się punkty bezpośrednio dotyczące zmian w Unii Europejskiej. Według nich EBC powinien być kontrolowany przez Parlament Europejski, a traktat lizboński wymaga zmian. Powinien być uchwalony nowy traktat konstytucyjny, który będzie zaakceptowany przez wszystkich obywateli Unii Europejskiej w drodze referendum⁵⁶.

Demokratyczna Lewica (gr. *Dimokratiki Aristera*, DIMAR) jest centrolewicową partią polityczną, której powstanie było związane z wystąpieniem części członków *Synaspismos* z Koalicji Radykalnej Lewicy, tj. SYRIZY. Partia została powołana do życia 27 czerwca 2010 r., a jej liderem został Fotis Kuwelis⁵⁷. W 2012 r. do DIMAR dołączyło również sześciu posłów z partii PASOK. Na stronie internetowej partii zadeklarowano m.in., „że jedynie opieranie się na zjednoczonych sojuszach, wspólnych siłach politycznych i społecznych skierowanych na wspólne działanie i politykę Unii Europejskiej, opieranie się stanowi progresywny sposób wyjścia z kryzysu”⁵⁸. Program tej partii jest bardzo zbliżony do postulatów socjalistów z PASOK, w szczególności, jeżeli chodzi o akceptację przyjętych porozumień z Trójką i zacieśnianie wewnętrznej współpracy na rzecz odzyskania równowagi ekonomicznej państwa.

W obliczu wewnętrznych podziałów, w wyborach 2015 r. jedynie frakcja, która połączyła się z Panhelleńskim Ruchem Socjalistycznym, tworząc tym samym tzw. Demokratyczną Koalicję (gr. *Dimokratiki Symparataxi*, DM)⁵⁹ uzyskała jednoosobową reprezentację parlamentarną. DM zdobył siedemnastoosobową reprezentację w parlamencie, w tym jeden mandat należy do Thanassisa Theocharopoulosa z DIMAR.

52 Y. Stavrakaki, G. Karsambekis, *Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA*, „Journal of Political Ideologies” 2014, vol. 19, s. 120.

53 M. Spourdalakisa *The Miraculous Rise of the “Phenomenon SYRIZA”*, „International Critical Thought” 2014, vol. 4, s. 358.

54 T. Bielecki, *Grecja się gotuje*, „Gazeta Wyborcza”, 9.06.2012.

55 N. Nikolakakis, *The Historic Victory of Syriza’s Left Europeanism*, [w:] *First thoughts on the 25 January 2015 election in Greece*, red. R. Georodimos, „Greek Politics Specialist Group Pamphlet” 2015, nr 4, s. 39.

56 *Ιδρυτική Διακήρυξη*, <http://www.syriza.gr/article/id/59741/Dhlwsh-ths-boyleytinas-toy-SYRIZA-Theanws-Fwtioy-schetika-me-anakoinwsh-ths-Neas-Dhmokratias-Afhste-tis-eksypnades-gia-dhmopshfisma-tis-akoysame-kai-to-2012.-Barethhke-pia-o-ellhnikos-laos.html#.WMZcRfnhDIU> (20.09.2016).

57 *ΔΡΥΤΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ*, <http://anexartitioellines.gr/files/idritiki%20diakirixi.pdf>, s. 1-2, (dostęp: 20.09.2016).

58 Ibidem.

59 *ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣΥΜΠΑΡΑΤΑΞΗ, τοκοινόσηφοδέλτιοΠΑΣΟΚ – ΔΗΜΑΡ*, 30.08.2015, <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500021766> (dostęp: 20.09.2016).

Centrum

Rzeka (gr. *To Potami*) to jedna z nielicznych partii greckich, której profil ideologiczny można zaklasyfikować jako centrowy. Powstała w 2014 r.⁶⁰ Liderem jest Stawros Teodorakis, znany grecki prezenter telewizyjny, na którego popularności partia budowała swoje poparcie wyborcze, co w konsekwencji przyniosło jej 2 mandaty w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 r. Z kolei styczniowe wybory parlamentarne w 2015 r. przyniosły partii 17 miejsc w greckim parlamencie. Natomiast we wrześniowych wyborach do greckiej Izby Deputowanych *To Potami* uzyskała jedynie 11 miejsc⁶¹.

To Potami jest partią polityczną o proeuropejskim profilu, co zostało potwierdzone w drugim punkcie statutu partii – „Dążymy do Grecji jako państwa pewnego siebie, bogatego i wydajnego, które, jako solidny i równy partner, będzie uczestniczyć w procesie europejskiej integracji”⁶². Przedstawiciele tej partii postulują hasło „Europa jest naszym domem. Zdaniem członków *To Potami* Unia Europejska jako wspólnota powinna gwarantować równość wszystkich państw do niej należących, jednocześnie szanując autonomię każdego kraju. Europa potrzebuje mniej biurokracji, a więcej demokracji, sprawiedliwości i sprawiedliwego zinstytucjonalizowanego udziału obywatela w procesach decyzyjnych. *To Potami* dąży do jakościowej poprawy uczestnictwa Grecji w Unii Europejskiej. Chcą aby Grecja przestała być postrzegana jako „problematyczny partner” Unii. Wyraźnie to podkreśla w zdaniu „chcemy, aby nasz kraj miał aktywny udział w debacie europejskiej”⁶³.

Prawica

Nowa Demokracja (gr. *Nea Dimokratia*, ND) to jedyna partia polityczna w Grecji o profilu centroprawicowym. Początki Nowej Demokracji sięgają okresu powstawania współczesnej, demokratycznej III Republiki Greckiej. Jej założycielem był m.in. Konstantinos Karamanlis – jeden z najbardziej znanych i najwybitniejszych polityków w historii politycznej państwa – Premier Republiki (lata 1955-1963, 1974-1980), który następnie dwukrotnie sprawował urząd Prezydenta Grecji. ND jest największą siłą centroprawicową w państwie już od momentu powstania, co miało miejsce 28 września 1974 r. Analizując profil programowy Nowej Demokracji, trudno go przyporządkować do konkretnej opcji ideologicznej. Z jednej strony można zaobserwować odwołania do nacjonalizmu (idea „prawdziwego społeczeństwa greckiego”), jak również do liberalizmu społecznego oraz zasad wolności, sprawiedliwości społecznej i dobrobytu⁶⁴. ND jest partią prounijną, mocno skupioną na realizacji idei integracji europejskiej. Rząd Nowej Demokracji wprowadził Grecję do struktur europejskich. To właśnie ND pod przywództwem Karamanlisa przygotowała, wynegocjowała i podpisała traktat akcesyjny. U podstaw pro-integracyjnej polityki ND leżały zarówno względy polityczne, ekonomiczne, jak i bezpieczeństwa. Polityczne, gdyż w przekonaniu Karamanlisa i jego partii wejście do WE służyło utrwaleniu w Grecji demokracji, dopełniając transformacji państwa po obaleniu reżimu „czarnych pułkowników”. W wymiarze ekonomicznym ND wskazywała, że Grecja, jako najbiedniejsze państwo demokratycznej części Europy (wykazująca się PKB *per capita* na poziomie ok. 25% średniej ówczesnych państw WE) potrzebuje integracji jako

60 Statut *To Potami*, <http://topotami.gr/sinedrio/katastatiko/> (dostęp: 20.09.2016), tłumaczenie autorów.

61 *EΘNIΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1993- 2015*, <http://ekloges.ypes.gr/> (dostęp: 20.09.2016).

62 *Statut To Potami*, *Op. cit.*

63 Η Ευρώπη είναι το σπίτι μας, <http://topotami.gr/theseis/eksoteriki-politiki/>, (dostęp: 01.03.2017).

64 A. Sutkowska, *op. cit.*, s. 127.

czynnika wzrostu ekonomicznego, a nawet więcej – awansu cywilizacyjnego. Wspólnoty nie miały charakteru militarne. Jednakże wymiar obronny był podnoszony przez ND w kontekście tłącego się konfliktu z Turcją. Zakorzenie Grecji w strukturach europejskich dawało Atenom doskonałe zabezpieczenie przed eskalacją konfliktu z silniejszą Turcją, tym bardziej skuteczne, że Ankara również starała się o status członkowski we Wspólnotach⁶⁵.

W kolejnych latach, zarówno w okresie pozostawania w opozycji, jak i w okresach współtworzenia gabinetów rządowych (1989-1990; 2004-2007), ND stanowiła główną pro-europejską siłę w Grecji, opowiadając się za pogłębieniem integracji europejskiej. W odróżnieniu od swej głównej rywalki – PASOK, Nowa Demokracja akcentowała w swoim programie jednoznaczne poparcie zarówno dla inicjatyw dalszej integracji politycznej, jak i ekonomicznej⁶⁶.

W okresie sprawowania władzy w latach 1990-1993 ND prowadziła politykę ekonomiczno-gospodarczą w takim kierunku, aby Grecja spełniała kryteria konwergencji i mogła przystąpić do unii gospodarczej i walutowej⁶⁷.

Nowa Demokracja od samego początku powstania wyraża prounijne stanowisko, dlatego też przez cały okres ponad 40 lat postulaty ND były mocno skupione na wizji integracji europejskiej, a tym samym na idei wspólnotowości, która gwarantuje poszanowanie demokratycznego porządku. Członkowie Nowej Demokracji wszystkie swoje działania podejmują w oparciu o zasady sprawiedliwości społecznej, równości, wolności, sprawiedliwości według zasług, konkurencyjności i rozwoju. Nowa Demokracja traktuje Unię Europejską jako wspólnotę, która gwarantuje równość w różnorodności narodów, kultur, państw i interesów. W kwestii kryzysu gospodarczego Nowa Demokracja zajmuje stanowisko również prounijne, tłumacząc, że niezbędne jest przeprowadzenie reform, których celem będzie poprawa sytuacji gospodarczej Grecji.

Złoty Świt (gr. *Chrysi Awgi*, XA) został założony w 1993 r. przez jej dotychczasowego lidera – Nikosa Michaloliakisa, w przeszłości kilkakrotnie przebywającego w więzieniu, gdzie poznał głównego pomysłodawcę zamachu stanu i twórcę junty „Czarnych Pułkowników” – pułkownika Georgiosa Papadopoulosa, odsiadującego wyrok dożywocia. Partia Złotego Świtu już od momentu jej założenia posiada profil skrajnie prawicowy i nacjonalistyczny. Ideologia XA opiera się na rasistowskich poglądach, które wyrażane są m.in. poprzez potępienie małżeństw mieszanych (Greka i kobiety innej narodowości lub Greczynki i mężczyzny innej narodowości). Członkowie partii kładą nacisk przede wszystkim na konieczność zatrzymania fali imigrantów z Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki. Zdaniem działaczy Złotego Świtu imigranci, a zwłaszcza ci nielegalni, niszczą grecką tożsamość narodową, a także rozwarstwiają grecką strukturę społeczną. Ich zdaniem Grecja należy tylko do Greków a imigranci stanowią ciało obce w greckim społeczeństwie, dlatego powinni zostać z terytorium Grecji wyrzuceni⁶⁸.

Partia podchodzi sceptycznie do kwestii Unii Europejskiej, a przede wszystkim do waluty euro⁶⁹. W swoich tezach programowych działacze Złotego Świtu traktują siebie jako nadzieję na przetrwanie hellenizmu w czasach kryzysów, zarówno gospodarczego, jak i migracyjnego. Zdaniem członków XA przystąpienie Grecji do

65 D. Dinan, *Europe Recast. A History of European Union*, Palgrave, Basingstoke 2004, s. 169.

66 W. Nicoll, T. C. Salmon, *Understanding the new European Community*, Harvester Wheatsheaf, New York 1994, s. 266.

67 NaszaIdeologia (gr. Ηιδεολογιαμας), w: <http://www.nd.gr/web/guest/the-party> (dostęp: 20.09.2016).

68 Ταυτότητα Χρυση Αυγη, Λαϊκος Συνδεσμος Χρυση Αυγη, <http://www.xryshaygh.com/kinima>, (dostęp: 01.03.2017).

69 D. Sturis, *Brunatny świt*, „Polityka”, nr 41/2012.

EWG było zasadniczym błędem, ponieważ doprowadziło do rozpadu gospodarki greckiej, nadwyrężyło sektor rolniczy oraz rzemieślniczy, a także grecki przemysł. Swoje sceptyczne stanowisko wobec UE wyrażają również poprzez negację greckiej akcesji do strefy euro uważając, że waluta ta ma destrukcyjny wpływ na grecką gospodarkę. Zdaniem Złotego Świtu jedynie waluta narodowa, więc w przypadku Grecji drachma, daje państwu szansę na narodową niezależność, która została pogrzebana w 2002 r.⁷⁰

W wyborach 2012 r. partia uzyskała imponujące poparcie dające jej 21 mandatów w Izbie Deputowanych⁷¹. Z kolei wybory do greckiego parlamentu z września 2015 r. dały działaczom Złotego Świtu 18 mandatów, co przełożyło się na zajęcie trzeciego miejsca w parlamencie pod względem uzyskanego poparcia⁷².

Niezależni Grecy (gr. *Anexartitoi Ellines*, ANEL) to partia narodowych konserwatystów, która została założona 24 lutego 2012 r. przez Panosa Kammenosa, byłego deputowanego Nowej Demokracji, który został dyscyplinarnie wykluczony z partii za wyrażenie sprzeciwu w głosowaniu nad wotum zaufania dla technokratycznego rządu Lukasa Papadimososa⁷³. ANEL odniosła sukces wyborczy niecałe trzy miesiące od momentu powstania – w wyborach 2012 r. uzyskała czwarte miejsce dzięki 10,6% poparciu (33 mandaty). Jednak miesiąc później, w kolejnych wyborach w 2012 r., ich poparcie spadło do 7,5%, co przyniosło im jedynie 20 mandatów. Pomimo spadku wyborczego poparcia, partia i tak cieszyła się na tyle wysokim zaufaniem wyborców, że uzyskała 1 mandat w wyborach do Parlamentu Europejskiego w maju 2014 r.. Prawdziwy sukces wyborczy przyniosły tej partii styczniowe wybory parlamentarne w 2015 r., kiedy zajęła drugie miejsce, uzyskując poparcie 27,81% (76 mandatów). Dzięki temu partia weszła w koalicję z SYRIZĄ. Osiem miesięcy później, we wrześniowych wyborach parlamentarnych, partia ANEL straciła jeden mandat, co pozwoliło na utrzymanie dotychczasowej koalicji z SYRIZĄ⁷⁴.

Przedstawiciele ANEL wyrażają swój eurosceptycyzm oraz poparcie dla suwerenności narodowej. Jednym z celów Niezależnych Greków jest wykluczenie z polityki wszystkich tych parlamentarzystów, którzy przyczynili się do obecnej sytuacji gospodarczej państwa, jak również do powszechnej korupcji. Ponadto dążą do uzyskania odszkodowania ze strony Niemiec za poniesione straty w wyniku II wojny światowej, jak również do równości wobec prawa, solidarności i powszechnej sprawiedliwości, za pomocą wzmocnienia, zapisanej w Konstytucji Grecji, demokracji parlamentarnej⁷⁵.

Przedstawiciele Niezależnych Greków są przeciwni również prowadzonej polityce reform w związku z pozyskaną pomocą finansową od Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Europejskiego Banku Centralnego. W swojej deklaracji programowej podkreślają wiarę w zjednoczoną Europę na zasadach solidarności i współpracy, gdzie wszystkie państwa członkowskie mają równoważny wpływ na kształtowanie polityki unijnej. Zaznaczają również, że działania wspólnotowe wszystkich państw UE powinny być realizowane w oparciu o zachowanie ich tożsamości narodowej i godności, które częściowo zostały pominięte, a Europa została zdominowana *de facto* przez najpotężniejsze państwa jak Niemcy czy Francja oraz organizacje światowego systemu

70 Ταυτότητα Χρυσή Αυγή, *op. cit.*

71 A. A. Ellinas, *The Rise of the Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece*, „South European Society and Politics”, 2013, t. 18, nr 4, s. 552-560.

72 Parties and Elections in Europe, <http://www.parties-and-elections.eu/greece.html>, (dostęp: 01.03.2017).

73 ΔΡΥΤΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ, <http://anexartitoiellines.gr/files/idritiki%20diakirixi.pdf>, s. 1-2, (dostęp: 20.09.2016).

74 Wyniki greckich wyborów 2012-2015, <http://ekloges.yypes.gr/> (dostęp: 20.09.2016).

75 Ibidem.

bankowego, jak MFW. Niezależni Grecy chcą dalszej integracji Grecji z Unią Europejską, jednak sprzeciwiają nadmiernej zależności od instytucji ponadnarodowych. Postulują aby stosunki międzynarodowe Grecji nie ograniczały się tylko do Unii Europejskiej, bo takie prowadzenie polityki zagranicznej prowadzi do międzynarodowej izolacji i pozbawia Grecję sojuszy geopolitycznego z państwami trzecimi. Innym ważnym punktem w programie Niezależnych Greków jest działanie na rzecz racjonalnego rozwoju zdominowanego obecnie przez wolny rynek, w którym produkty powinny być sprawiedliwie dystrybuowane. Tym samym niezależni Grecy dążą do rynku, który nie będzie zagrożony przez manipulacje gospodarcze, korupcję, lichwiarstwo, a także spekulacje⁷⁶.

DOKTRYNA INTEGRACYJNA

Republika Grecka nie posiada jasno sprecyzowanej doktryny integracyjnej, czego przyczyną jest znaczna odmienność w programach ideowo-partyjnych poszczególnych partii politycznych. Oznacza to, że te kwestie, w których większość partii zajmuje zgodne stanowisko, nie składają się na spójną koncepcję integracji. W rzeczywistości priorytety europejskiej polityki Grecji były uzależniane od tego ugrupowania, które na daną chwilę sprawowało władzę w państwie. Mimo odmienności ideologicznej wiodących partii na greckiej scenie politycznej, można jednak odnaleźć ową spójność w kwestiach związanych z przenoszeniem konfliktów z państwami sąsiadującymi na forum Unii Europejskiej, grecką polityką regionalną jak również z tymi, które podlegały konsensusowi – tj. grecką akcesją do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (dzisiejszej Unii Europejskiej) oraz rezygnacją z drachmy na rzecz wprowadzenia euro.

Poprzez swoje geostrategiczne położenie na półwyspie Peloponezu Grecja odgrywa istotną rolę nie tylko w basenie Morza Śródziemnego, lecz również w regionie Morza Czarnego. W tym miejscu należy zaznaczyć, że zakończenie zimnej wojny w basenie Morza Czarnego doprowadziło do ważnych zmian politycznych i społeczno-gospodarczych, m. in. transformacji ustrojowej, na której rozwój zasadniczy wpływ miał z jednej strony obecność różnych aktorów, tj. Unii Europejskiej, NATO, a z drugiej strony bułgarska i rumuńska akcesja do UE oraz negocjacje akcesyjne pomiędzy Turcją a Unią Europejską. Tym samym Grecja znajduje się nie tylko w obszarze, gdzie krzyżują się różne cywilizacje, lecz również stanowiącym centrum transportu i łączności między Europą a Bliskim Wschodem. Geostrategiczne położenie Grecji odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu polityki zagranicznej tego państwa. Grecja, jako kraj członkowski Unii Europejskiej, należy do stabilnej i pokojowej strefy, jednak graniczy również z silnie konfliktogennymi obszarami. Z jednej strony, poprzez wspólne dziedzictwo i kulturę⁷⁷, państwo to stanowi integralną część Bałkanów. Z drugiej strony Grecja poza zbliżaniem się do Bliskiego Wschodu (Cypr i Turcja), jest również łącznikiem z Afryką Północą (Egipt, Libia). Dlatego też, z uwagi na fakt tak zróżnicowanych kierunków partnerstwa, bardzo często grecka polityka zagraniczna przybiera wymiar transregionalny⁷⁸, co z kolei tłumaczy jej skomplikowany charakter.

Spójnym elementem europejskiej polityki Grecji jest przenoszenie konfliktów z państwami z nią sąsiadującymi, np. Macedonią, Cyprzem i Turcją na forum Unii Europejskiej.

76 *Ιδρυτική Διακήρυξη*, <http://anexartitioellines.gr>, (dostęp: 01.03.2017).

77 Należy tu wymienić wspólne dziedzictwo z Macedonią, Albanią oraz Bułgarią.

78 Zob. T. Kapuśniak, *Polityka czarnomorska Grecji*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2010, s. 12-13.

Jednym z problemów greckiej polityki zagranicznej jest konflikt z Macedonią. Pierwszą problematyczną kwestią w stosunkach grecko - macedońskich stanowiło utworzenie niepodległej Republiki Macedonii. Spór dotyczył samej nazwy państwa, jak i ustanowionego godła i flagi państwowej, których elementem była szesnastopromienna gwiazda z Verginy – jeden z licznych elementów greckiego dziedzictwa narodowego. Konflikt grecko-macedoński, trwający od jesieni 1991 r., uniemożliwił Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz EWG początkowe uznanie tego państwa, głównie za sprawą umiejętnie prowadzonej dyplomacji greckiej, blokującej podjęcie jakichkolwiek działań w tym kierunku. W ostateczności, nowa republika została uznana przez ONZ na początku kwietnia 1993 r., jednak pod nazwą Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii (ang. *The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, FYROM)⁷⁹. Pod koniec tego samego roku pozostałe kraje UE również uznały Republikę Macedonii za nowe państwo, co wywołało stanowczy protest ze strony greckich władz, które w efekcie zdecydowały o natychmiastowym zamknięciu morskiego portu w Salonikach, w celu zawieszenia umowy handlowej z Macedonią, przez co około 90 proc. macedońskiego handlu uległo zamrożeniu, co groziło zapaścią gospodarki państwa. Protesty macedońskich, a także zachodnich polityków i dyplomatów były bezskuteczne⁸⁰. Ocieplenie stosunków grecko-macedońskich nastąpiło dopiero w 1995 r., kiedy to za pomocą amerykańskiej mediacji oba państwa podpisały porozumienie w Waszyngtonie. W następstwie porozumienia każda ze stron zobowiązała się do przestrzegania własnych linii granicznych i terytorialnej integralności. Ponadto macedońskie władze obiecały Grecji, że w najbliższej przyszłości podejmą wszelkie kroki w kierunku zmiany flagi państwowej tak, aby usunąć z niej gwiazdę z Verginy. Z kolei Ateny zdecydowały o zniesieniu handlowego embarga wobec Macedonii, a grecki minister dyplomacji złożył wizytę w Skopje dwa lata później, co było przełomem w relacjach grecko-macedońskich od momentu ukonstytuowania się nowo powstałej republiki. Należy jednak podkreślić, że mimo podjętych kroków w celu załagodzenia wspomnianego konfliktu, nadal nie doszło do porozumienia w kwestii nazwy nowej republiki, która *de facto* stanowiła zarzewie omawianego sporu.

Istotne niepowodzenie dla greckiego rządu w stosunkach z państwami sąsiednimi stanowiła kwestia turecka. Tym razem przedmiotem sporu pomiędzy stronami była różnica zdań co do linii demarkacyjnej wód terytorialnych w akwenie Morza Egejskiego. Na mocy międzynarodowej konwencji o prawie morskim z 1994 r. Grecja uzyskała możliwość rozszerzenia zasięgu swoich wód do 12 mil morskich, co godziło w interes Turcji, gdyż w zaistniałej sytuacji Ankara straciłaby dostęp do międzynarodowych wód. Ponadto, ratyfikacja wspomnianej konwencji przez grecką Izbę Deputowanych doprowadziła do zbrojnych demonstracji na Morzu Egejskim przez stronę turecką. Z czasem również Grecja zaczęła postępować wobec Turcji w podobny sposób, co jeszcze bardziej zaogniło sytuację. Jednak prawdziwy konflikt wybuchł w momencie, kiedy oba państwa zaczęły rościć pretensje do prawa do bezludnej wyspy Imii (znanej pod turecką nazwą Kardak). Dopiero po próbie mediacyjnej ze strony NATO, obie strony podjęły działania na rzecz porozumienia⁸¹.

Inną płaszczyzną konfliktu grecko-tureckiego była sprawa cypryjska, której rozwiązanie podjęto również na forum UE. Stanowisko Grecji w tej kwestii dotyczyło pogłębienia procesów integracyjnych w Europie i wykazania, że miejsce Cypru, podobnie jak Grecji, jest w Europie, a tym samym w Unii Europejskiej. Długotrwały konflikt zakończono zawieszeniem broni, czego następstwem było podzielenie całej wyspy na dwie części,

79 Zob. *Republic of Macedonia* w: http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Macedonia (dostęp: 20.09.2016).

80 A. M. Brzeziński, *Op. cit.*, s. 234.

81 A. M. Brzeziński, *Op. cit.*, s. 235; R. Clogg, *Op. cit.*, s. 268-272.

wzdłuż tzw. linii Attylii. Część wschodnia od tej pory należy do Turcji, gdzie w 1975 r. proklamowano Tureckie Federalne Państwo Cypru, a 8 lat później Turecką Republikę Północnego Cypru⁸². Z kolei zachodnią część wyspy stanowiła sprzymierzona z Grecją – Cypryjska Republika. Warto jednak dodać, że na arenie międzynarodowej cały obszar wyspy postrzegany jest jako jedna Republika Cypru, a część turecka *de facto* jest uznawana jedynie przez Turcję. Efektem podziału państwa na dwa odrębne terytoria była wymiana ludności między tymi obszarami oraz masowa, turecka kolonizacja wschodniej części wyspy. Dlatego Ateny poparły plany akcesyjne Republiki Cypru do UE. Jednocześnie Grecja oponowała przeciwko tureckiej akcesji do EWG, o którą Ankara starała się od ponad dekady. Mimo narastającego sporu, jeszcze w 1990 r. doszło do zgłoszenia akcesji ze strony Cypru, na dodatek w imieniu całej wyspy, również części tureckiej⁸³. Turcja wyrażała stanowczy sprzeciw w tej kwestii i wysunęła żądanie uznania Tureckiej Republiki Cypru Północnego. Następstwem takich działań było zgłoszenie przez Grecję weta w sprawie pomocy finansowej, jaka miała zostać udzielona Turcji. Owo weto zostało jednak wycofane w 1998 r., kiedy to w marcu rozpoczęły się rozmowy akcesyjne Cypru z UE. W 1999 r. rząd Kontantinos Simitisa wystąpił z gestem pojednania wobec strony tureckiej – cofnięto sprzeciw Grecji wobec wejścia Turcji do UE, czego następstwem było oświadczenie strony tureckiej o nieblokowaniu przyjęcia Cypru do Unii. Wtedy też nastąpił przełom w stosunkach grecko-tureckich, a efektem ich ocieplenia był znaczny rozwój relacji społeczno-gospodarczych, tj. aktywność pozarządowych organizacji, rosnąca liczba greckich turystów na terytorium Turcji oraz społeczeństwo obywatelskie⁸⁴. Z kolei w 2008 r. po raz pierwszy od niemalże 50 lat miała miejsce wizyta greckiego premiera w Stambule, co stanowiło potwierdzenie odbudowy wzajemnych relacji.

Niewątpliwym sukcesem w polityce zagranicznej, przypadającym na okres rządów Nowej Demokracji, było przyjęcie przez grecki rząd traktatu z Maastricht, uznawanego powszechnie za „milowy krok” w kierunku dalszej integracji europejskiej. Na rzeczywisty sukces wskazywała zaskakująca jednomysłność dwóch największych partii w Izbie Deputowanych, które zazwyczaj znajdują się w opozycji, tym bardziej, że ich programy znacznie odbiegają od siebie pod względem ideologicznym. Należy jednak zaznaczyć, że pomimo faktu, iż obie partie polityczne, zarówno Nowa Demokracja, jak i Panhelleński Ruch Socjalistyczny, przyjęły z ogromnym entuzjazmem traktat z Maastricht, Ateny miały nikłe szanse na przystąpienie do europejskiej unii monetarnej (tj. strefy euro)⁸⁵. Entuzjazm ze strony greckiej początkowo był pesymistycznie odbierany przez część państw członkowskich UE, jak np. przez Niemcy. Głównym powodem tak odległych perspektyw związanych z greckim uczestnictwem w unii monetarnej nie był sam fakt, że na forum europejskim Grecja została uznana za najbiedniejsze państwo członkowskie pod względem ekonomicznym. Główną przeszkodą było to, że Grecja nie spełniała kryteriów konwergencji. Dlatego też ówczesny grecki rząd podjął szybkie działania w celu polepszenia

82 Por: D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Warszawa 2011, s. 227; K. Bieniek, *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Toruń 2008, s. 125-126; C. A. Stephanou, *The foreign policy of Greece*, [w:] *About Greece*, General Secretariat of Communication & Information, Athens 2007, s. 143; *Nothern Cyprus*, [w:] http://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Cyprus [dostęp: 26.04.2014].

83 K. Bieniek, *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Wydawnictwo: Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 127-131; D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Wydawnictwo: Trio, Warszawa 2011, s. 289-291; A. Adamczyk, *Problem cypryjski – stanowisko Greków cypryjskich*, w: *Turcja i Europa, wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2011, s. 136-144.

84 Zob. T. Kapuśniak, *Op. cit.*, s. 26.

85 Ibidem, s. 257-258.

sytuacji gospodarczej Sytuacja ta uległa zmianie, kiedy Ateny przedstawiły swoje statystyki makroekonomiczne, z których jasno wynikało, że Grecja również spełnia kryteria konwergencji. Nikt wówczas nie przypuszczał, że były one sfalszowane. Należy również zaznaczyć, że na banknotach euro zapis „euro” widnieje zarówno w alfabecie łacińskim, jak i greckim, co było jednym z postulatów strony greckiej, zanim jeszcze rozpoczęły się oficjalne strony o rzekomej możliwości przyjęcia tej waluty przez Grecję. O ile inne pierwsze państwa przyjęły euro w 1999 r., to Grecja dokonała tego już 2 lata później, dzięki czemu również była jednym z tych państw, w których po raz pierwszy wprowadzono europejską walutę do obiegu w 2002 r.

Po uzyskaniu statusu państwa członkowskiego, Grecja zyskała również prawo do sprawowania prezydencji w UE. Pierwszy raz miało to miejsce w 1983 r., drugi w roku 1988, a trzeci 1994 r. Grecka prezydencja z 1994 r. doprowadziła do wypracowania idei powołania Komisji Mędrców, której zadaniem miała być ocena instytucjonalnych skutków, jakie niosłaby za sobą dalsza integracja europejska i jej powiększenie o kolejne państwa⁸⁶. Mimo wszystko Grecja posiadała status „niechcianego dziecka Unii” i nadal uchodziła za państwo niedojrzałe do sprawowania tak ważnej roli, jaką jest przewodniczenie w UE.⁸⁷ Dotychczas Grecja przewodniczyła Unii Europejskiej pięciokrotnie, czwarty raz w 2003 r., a piąty w 2014 r. Należy zaznaczyć, że zasadniczym argumentem greckiej akcesji do EWG/UE była chęć wzmocnienia greckiego systemu demokratycznego. Nie mniej jednak istotnym celem było również przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego Grecji oraz zwiększenie efektywności stosunków handlowych z pozostałymi krajami członkowskimi. Idea integracji Grecji z Zachodem (tj. Unią Europejską) dla wielu greckich polityków stanowiła z jednej strony priorytet, a z drugiej strony nadzieję na szybsze zniwelowanie znaczących różnic gospodarczych pomiędzy Grecją a resztą państw UE. Należało usprawnić nie tylko grecką gospodarkę, ale również zweryfikować poprawność rządowej polityki gospodarczej oraz wdrożyć przemyślaną i perspektywiczną politykę regionalną, której greckim rządowi brakowało. Tym samym pozyskiwanie środków europejskich nie miało żadnego powiązania ze strategią rozwoju gospodarczego, a brak koordynacji polityki gospodarczej rządu z nieistniejącą polityką regionalną doprowadzał jedynie do rozproszenia i marnotrawienia znacznej części środków finansowych, co z kolei było jedną z licznych przyczyn greckiego kryzysu ekonomicznego⁸⁸. Relacje na szczeblu rządowym, jak również w całej administracji publicznej państwa, miały charakter klientelistyczny, co z kolei przekładało się na dalszy brak efektywnego zarządzania państwem i niwelowanie dysproporcji pomiędzy regionami.

PARLAMENT EUROPEJSKI

Greckie prawo dotyczące wyborów do Parlamentu Europejskiego (PE) zostało uregulowane przez prawodawstwo europejskie, a po części przez prawodawstwo krajowe. Podczas wyborów próg wyborczy w Grecji wynosi 3%. Uczestnictwo obywateli Grecji w wyborach do Parlamentu Europejskiego jest obligatoryjne. W Grecji od 1926 r. obowiązuje przymus wyborczy. Za jego nieprzestrzeganie grozi kara pozbawienia wolności do 18 miesięcy⁸⁹.

86 Ibidem.

87 T. Czekalski, *op. cit.*, s. 86.

88 Zob. T. G. Grosse, *Polityka regionalna Unii Europejskiej. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004, s. 113-115.

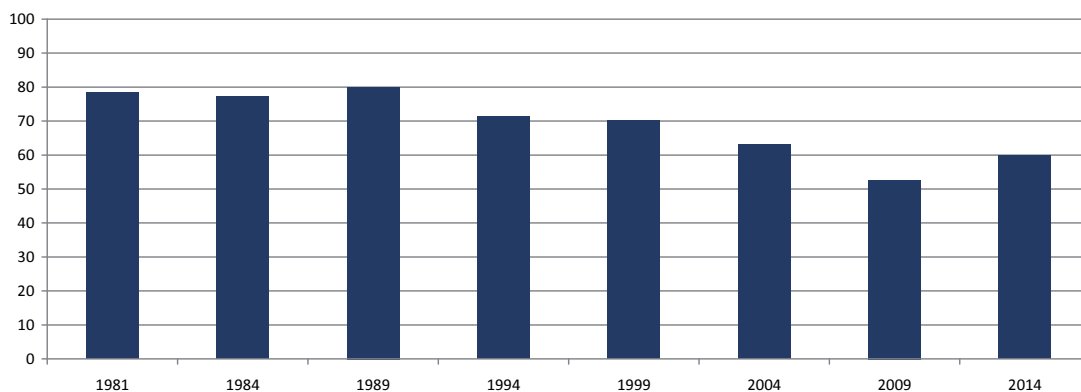
89 A. Sutkowska, *op. cit.*, s. 121.

Każdy obywatel innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, zarejestrowany na terytorium III Republiki Greckiej, również jest zobligowany do oddania głosu⁹⁰. Czynne prawo wyborcze przysługuje każdemu obywatelowi Grecji, który najpóźniej w dniu 31 grudnia roku, w którym przeprowadzane są wybory, skończył lub skończy 18 lat.

Z kolei bierne prawo wyborcze w Grecji przysługuje jedynie obywatelom, którzy ukończyli 25 lat najpóźniej w dniu wyborów oraz posiadają pełnię praw. Istotnym faktem jest również kwestia desygnacji kandydatów. W przypadku Grecji takie prawo należy jedynie do partii i organizacji politycznych. Listy wyborcze z kandydatami są zamknięte. Jeżeli podczas trwania kadencji PE jeden z mandatów eurodeputowanego, zarezerwowany dla Grecji, zostanie zwolniony, to miejsce przyznaje się następnej osobie z listy, z której wybrany został ustępujący europoseł.

Grecja tworzy jeden okręg wyborczy, z którego wybieranych jest obecnie 21 deputowanych⁹¹. Podobnie jak w większości krajów unijnych, w Grecji podczas wyborów do PE stosuje się proporcjonalny podział mandatów. Mandaty poselskie są rozdzielane wśród wszystkich partii lub koalicji partyjnych, które brały udział w wyborach, proporcjonalnie do łącznej liczby ważnych głosów oddanych na nie w całym kraju. Partie i koalicje, które nie przekroczyły progu wyborczego, nie są brane pod uwagę przy proporcjonalnym przeliczaniu głosów.

Wykres 4: Frekwencja w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Grecji (1981-2014) w %

Źródło: Oprac. własne na podst.: <http://www.ypes.gr/el/Elections/ElectionsEuropeanParliament/ResultsofElections/> (dostęp: 20.09.2016).

Na wykresie 4 zostały przedstawione dane związane z frekwencją wyborczą w Grecji podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego w latach 1981-2014. Analizując je, można zauważyć tendencję spadkową. Przykładowo podczas pierwszych greckich wyborów do Parlamentu Europejskiego, frekwencja wynosiła niemalże 80% i podczas kolejnych dwóch wyborów oscylowała w podobnych granicach. Sytuacja zaczęła ulegać pogorszeniu od 1994 r., kiedy frekwencja wyborcza zmalała niemalże o 10% w porównaniu z rokiem 1989. Najniższą frekwencję odnotowano w latach 2009 oraz 2014. Wynosiła ona odpowiednio 52,63% i 59,97%.

Jest kilka przyczyn tego stanu rzeczy. Pierwsza z nich to fakt, że brak stuprocentowej frekwencji we wszystkich wyborach jest jednak zjawiskiem naturalnym, ponieważ „z obowiązku uczestnictwa w wyborach zwalnia wiek (ponad 70 lat), choroba poświadczona przez lekarza, odległość ponad 200 km od własnego (wiejskiego)

⁹⁰ *Parlament Europejski: Procedury wyborcze*, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_1.3.4.pdf, (dostęp: 20.09.2016).

⁹¹ *ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ*, <http://www.ypes.gr/el/Elections/ElectionsEuropeanParliament/ElectionsforEuropeanParliament/General/> (dostęp: 20.09.2016).

okręgu wyborczego⁹². Według danych demograficznych z 1994 r. 9,5% populacji miało powyżej 70 lat⁹³. To może wyjaśniać 10% spadek frekwencji podczas wyborów w 1994 r.

Przyczyną spadającej frekwencji od 2004 r. jest krytyczne nastawienie coraz bardziej niezadowolonego społeczeństwa, tracącego swoje zaufanie do władzy państwowej w szczególności od momentu wybuchu kryzysu finansowego. Pomimo obowiązującego przymusu wyborczego, wobec obywateli bardzo rzadko były wyciągane konsekwencje związane z ich absencją wyborczą.

W tabeli 2 przedstawiono wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego, które miały miejsce w Grecji w latach 1981-2004. Należy jednak zaznaczyć, że już w momencie greckiej akcesji do Unii Europejskiej, tj. 1 stycznia 1981 r., konieczne było wybranie przedstawicieli do Europarlamentu. Z uwagi na fakt, że pierwsze wybory do PE zostały przeprowadzone w 1979 r., kolejne, zgodnie z procedurą, miały mieć miejsce dopiero 5 lat później, tj. w 1984 r. Oznaczało to, że w Grecji do momentu przeprowadzenia pierwszych eurowyborów, należało wybrać reprezentantów w inny sposób. Tym samym pierwsi greccy eurodeputowani, w liczbie 24, zostali powołani przez Parlament Grecji do pełnienia swej funkcji, aż do 18 października 1981 r., kiedy to zgodnie z dekretem prezydenckim miały odbyć się pierwsze proporcjonalne wybory do Parlamentu Europejskiego. Tym samym przez prawie 10 miesięcy największą grecką reprezentację w Parlamencie Europejskim stanowili deputowani z Nowej Demokracji (14 mandatów). Z kolei kolejne 7 z 24 mandatów zostało rozdysponowane wśród posłów z Panhelleńskiego Ruchu Socjalistycznego. Po jednym mandacie uzyskali posłowie Komunistycznej Partii Grecji, Unii Demokratycznego Centrum oraz Partii Demokratycznego Socjalizmu. Sytuacja ta zmieniła się wraz z pierwszymi wyborami z 18 października 1981 r., kiedy największe poparcie, bo aż 40,12% uzyskali socjaliści z PASOK, co przełożyło się na 10 mandatów z 24 możliwych. Z kolei Nowa Demokracja straciła w wyniku tych wyborów 6 mandatów. Zgodnie z zasadą proporcjonalności 4 mandaty dostali greccy komuniści (Komunistyczna Partia Grecji wraz z jej wewnętrznym odłamek KKE *Esoterikou*). Pozostałe 2 mandaty zostały przyznane posłom z dwóch partii: KODISO oraz Partii Postępowej. Kadencja nowo wybranych greckich eurodeputowanych była skrócona do 32 miesięcy, aby w 1984 r. przeprowadzić wybory tak jak w pozostałych 9 państwach należących do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.

Tabela 2: Greckie partie w wyborach do Parlamentu Europejskiego 1981-2004 (mandaty i poparcie wyborcze)

Lp.	Partia:	1981*	18.10.1981		17.06.1984		18.06.1989		12.06.1994		13.06.1999	
1	ND	14	31,34%	8	38,05%	9	40,41%	10	32,65%	9	36,00%	9
2	PASOK	7	40,12%	10	41,58%	10	35,96%	9	37,65%	10	32,92%	9
3	EDIK	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	KKE	1	12,84%	3	11,64%	3	-	-	6,29%	2	8,66%	3
5	KKE Esoterikou	-	5,29%	1	3,42%	1	-	-	-	-	-	-
6	KODISO	1	4,25%	1	-	-	-	-	-	-	-	-

92 A. Sutkowska, *Op. cit.*, s. 121.

93 Dane demograficzne: <https://populationpyramid.net/pl/grecja/1994/>, (dostęp 21.09.2016).

7	Synaspismos	-	-	-	-	-	14,31%	4	6,25%	2	5,16%	2
8	LAOS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	DIKKI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6,85%	2
10	POLAN	-	-	-	-	-	-	-	2,80%	2	2,28%	0
11	KP	-	1,95%	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	EPEN	-	-	-	2,29%	1	-	-	-	-	-	-
13	DIANA	-	-	-	-	-	1,36%	1	-	-	-	-
14	Pozostałe partie łącznie	-	4,21%	0	3,02%	0	7,96%	0	5,71%	0	5,62%	0
RAZEM:		24		24		24		24		25		25

*Dotyczy okresu od 1.01.1981 do 18.10.1981

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://archive.in.gr/news/reviews/placeholder.asp?lngReviewID=539100&lngChapterID=-1&lngItemID=541610> [dostęp: 20.09.2016].

Legenda:

- DIANA – Demokratyczna Odnowa (gr. Δημοκρατική Ανανέωση, czyt. Dimokratiki Ananeosi, DIANA (ΔΗ.ΑΝΑ.)).
- DIKKI – Demokratyczny Ruch Społeczny (gr. Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα, czyt. Dimokratiko Koinoniko Kinima, DIKKI (ΔΗΚΚΙ)).
- EDIK – Unia Demokratycznego Centrum (gr. Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου, czyt. Enosi Dimokratikou Kentrou, EDIK (ΕΔΗΚ)).
- EPEN – Narodowa Unia Polityczna (gr. Εθνική Πολιτική Ένωση, czyt. Ethniki Politiki Enosis, EPEN (ΕΠΕΝ)).
- KKE – Komunistyczna Partia Grecji (gr. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, czyt. Kommounistikó Kómma Elládas, KKE (Κ.Κ.Ε.)).
- KKE Esoterikou – Komunistyczna Partia Grecji–Odłam wewnętrzny/proeuropejski (gr. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού, czyt. Kommounistikó Kómma Elládas Esoterikou, KKE (Κ.Κ.Ε.-εσωτ.)).
- KODISO – Partia Demokratycznego Socjalizmu (gr. Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού, czyt. Komma Dimokratikou Sosialismou, KODISO (ΚΟΔΗΣΟ)).
- KP – Partia Postępowa (gr. Κόμμα Προοδευτικών, czyt. Komma Proodeftikon, KP (ΚΠ)).
- LAOS – Ludowe Zgromadzenie Prawosławne (gr. Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, czyt. Laikós Orthódoxos Synagermós, LAOS (ΛΑ.Ο.Σ)).
- ND – Nowa Demokracja (gr. Νέα Δημοκρατία, czyt. Nea Dimokratia, ND (Ν.Δ.)).
- PASOK – Panhelleński Ruch Socjalistyczny (gr. Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, czyt. Panellinio Sosialistiko Kinima, PASOK (ΠΑΣΟΚ)).
- POLAN – Polityczna Wiosna (gr. Πολιτική Άνοιξη, czyt. Politiki Anixi, POLAN (ΠΟΛΑΝ)).
- Synaspismos – Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii (gr. Συνασπισμός της Αριστεράς των Κινήματων και της Οικολογίας, czyt. Synaspismóstis Aristerástōn Kinimátōnkaitis Oikologías, Synaspismós (Συνασπισμός) lub SYN (ΣΥΝ)).

Tabela 3. Greckie partie w wyborach do Parlamentu Europejskiego 2004-2014 (mandaty i poparcie wyborcze)

Lp.	Partia:	13.06.2004		7.06.2009		25.05.2014	
1	ND	43,01%	11	32,30%	8	22,72%	5
2	PASOK	34,03%	8	36,65%	8	-	-
3	ANEL	-	-	-	-	3,46%	1
4	KKE	9,48%	3	8,35%	2	6,11%	2
5	Synaspismos	4,16%	1	-	-	-	-
6	LAOS	4,12%	1	7,15%	2	2,69%	0
7	To Potami	-	-	-	-	6,61%	2
8	ELIA-DIPA	-	-	-	-	8,02%	2
9	OP	-	-	3,49%	1	-	-
10	SYRIZA	-	-	4,70%	1	26,56%	6
11	XA	-	-	-	-	9,39%	3
12	Pozostałe partie łącznie	5,20%	0	7,36%	0	14,44%	0
RAZEM:			24		22		21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.ypes.gr/el/Elections/ElectionsEuropeanParliament/ResultsofElections/> (dostęp: 20.09.2016).

Legenda:

- ANEL – Niezależni Grecy (gr. Ανεξάρτητοι Έλληνες, czyt. Anexartitoi Ellines, ANEL (ANEΛ)).
- ELIA-DIPA – Drzewo Oliwne – Demokratyczny Szyk (gr. Ελιά – Δημοκρατική Παράταξη, czyt. Eliá – Dimokratikí Parátaxi, ELIA – DIPA (ΕΛΙΑ–ΔΙΠΑ)).
- KKE – Komunistyczna Partia Grecji (gr. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, czyt. Kommounistikó Kómma Elládas, KKE (K.K.E.)).
- LAOS – Ludowe Zgromadzenie Prawosławne (gr. Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, czyt. Laikós Orthódoxos Synagermós, LAOS (ΛΑ.Ο.Σ)).
- ND – Nowa Demokracja (gr. Νέα Δημοκρατία, czyt. Nea Dimokratia, ND (N.Δ.)).
- OP – Ekolodzy–Zieloni (gr. Οικολόγοι Πράσινοι, czyt. Oikologoi Prasinoi, OP (ΟΠ)).
- PASOK – Panhelleński Ruch Socjalistyczny (gr. Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, czyt. Panellinio Sosialistiko Kinima, PASOK (ΠΑΣΟΚ)).
- Synaspismos – Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii (gr. Συνασπισμός της Αριστεράς των Κινήματων και της Οικολογίας, czyt. Synaspismós tis Aristerás tōn Kinimátōn Kai tis Oikologías, Synaspismós (Συνασπισμός) lub SYN (ΣΥΝ)).
- SYRIZA – Koalicja Radykalnej Lewicy (gr. Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς, czyt. Synaspismós Rizospastikís Aristerás, SY.RIZ.A. (ΣΥΡΙΖΑ)).
- To Potami – Rzeka (gr. Το Ποτάμι, czyt. To Potami).
- XA – Związek Ludowy – Złoty Świt (gr. Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή, czyt. Laikós Sýndesmos – Chrysi Avgí, XA).

Wybory z 1984 r. potwierdziły jedynie wysokie poparcie dla działaczy z partii PASOK, którzy ponownie uzyskali 10 mandatów do Parlamentu Europejskiego. Wzrost poparcia odnotowała również Nowa Demokracja, uzyskując 1 mandat więcej w porównaniu z wyborami z 1981 r. Z kolei Partia Postępowa straciła swój jedyny mandat na rzecz Narodowej Unii Politycznej (EPEN).

Wzrastające poparcie dla Nowej Demokracji spowodowało, że jej przedstawiciele uzyskali największą liczbę mandatów w wyborach z 1989 r. Poparcie rządu ponad 40% umożliwiło ND obsadzenie 10 mandatów w Parlamencie Europejskim. Tym razem na drugim miejscu znaleźli się socjaliści, tracąc 1 mandat w stosunku do poprzedniej kadencji w PE. Z kolei w miejsce działaczy z KKE i KKE Esoterikou, powstała Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii, która przejęła obsadzone wcześniej przez komunistów mandaty. Ostatni z 24 mandatów został przeznaczony tym razem dla posła z partii Demokratycznej Odnowy.

Podczas wyborów w 1994 r. przyznano Grecji o 1 mandat więcej. Stało się tak ze względów demograficznych, związanych z wysokim przyrostem naturalnym Grecji, który stwierdzono wraz z narodowym spisem powszechnym w 1994 r.⁹⁴ Grecy dostali do obsadzenia 25 mandatów. Zgodnie z zasadą proporcjonalności, 10 mandatów przekazano działaczom z PASOK, a 9 mandatów otrzymali posłowie z Nowej Demokracji. Pozostałe 6 mandatów rozdzielono równo pomiędzy greckich komunistów z KKE, posłów z Synaspismos oraz z Politycznej Wiosny.

W 1999 r. sytuacja nie uległa dużej zmianie. O ile działacze Panhelleńskiego Ruchu Socjalistycznego stracili 1 mandat na korzyść KKE (3 zamiast 2), o tyle posłowie z Nowej Demokracji i Synaspismos nadal zachowali swoje 11 (odpowiednio 9 i 2) mandatów. Jedynie eurodeputowani z Politycznej Wiosny nie uzyskali ponownie poparcia, które zapewniłoby im zasiadanie w Parlamencie Europejskim. Ich mandaty przejął Demokratyczny Ruch Społeczny.

Wybory w 2004 r. wygrała Nowa Demokracja z poparciem rządu 43,01%, co dało jej 11 mandatów. Z kolei deputowani z PASOK uzyskali 8 mandatów, a 3 mandaty przeznaczono dla greckich komunistów. Po jednym mandacie zyskały wówczas również Koalicja Ruchów Lewicy i Ekologii (*Synaspismos*) oraz Ludowe Zgromadzenie Prawosławne (LAOS).

Natomiast biorąc pod uwagę przedostatnie wybory z 2009 r., można zauważyć, że Grecy ponownie stracili, tym razem dwa mandaty, co było efektem postanowień traktatu nicejskiego⁹⁵. Spośród 22 mandatów możliwych do obsadzenia, zarówno Panhelleński Ruch Socjalistyczny, jak też Nowa Demokracja, uzyskały po 8 mandatów. Z kolei po dwa mandaty dostała zarówno Komunistyczna Partia Grecji, jak również Ludowe Zgromadzenie Prawosławne. Wybory z 2009 r. to również moment, kiedy pierwszy raz wystartowała Koalicja Radykalnej Lewicy na czele z Alexisem Tsiprasem. Partia ta, podobnie jak Komitet Ekologów-Zielonych, uzyskała 1 mandat w Parlamencie Europejskim. Należy również zaznaczyć, że były to wybory o najniższej frekwencji wyborczej w historii greckich wyborów do Parlamentu Europejskiego. Niewątpliwym na to wpływ miało negatywne nastawienie społeczeństwa do kwestii unijnych, co z kolei było następstwem wybuchu w Grecji kryzysu finansowego.

Po wyborach w 2014 r. swoją reprezentację uzyskało aż siedem partii politycznych. Jest to efektem rozdrobnienia greckiej sceny politycznej, do której przyczyniło się obalenie dotychczasowej elity politycznej. Świadczy

94 Zob. *ΕΑΛΗΝΕΣΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΕΣ*, <http://archive.in.gr/news/reviews/article.asp?lngReviewID=539100&lngChapterID=-1&lngItemID=541600> (dostęp: 20.09.2016).

95 Zob. *Traktat z Nicei* z 26.02.2001 r., art. 2 ust. 17.

to również o braku zdecydowania lub zaufania do polityków ze strony greckich obywateli. Liczba mandatów ponownie została zmniejszona, tym razem z 22 do 21 w związku z wejściem w życie Traktatu z Lizbony i ponownymi ustaleniami w kwestii przydziału miejsc w Parlamencie Europejskim.

Wybory do PE z 2014 r. przyniosły zwycięstwo Koalicji Radykalnej Lewicy, która uzyskała 6 mandatów w związku z 26,58% poparciem. Z kolei Nowa Demokracja otrzymała 5 mandatów uzyskując 22,71% poparcia. Nowością był sukces wyborczy kilku partii, które *de facto* nigdy wcześniej nie posiadały swojej reprezentacji w Europarlamentie. Aż 3 mandaty uzyskał skrajnie prawicowy Złoty Świt, a 2 mandaty dostała centro-lewicowa To Potami Ponadto Koalicja Drzewa Oliwnego (*Elia-Dimokratiki Parataksi*) oraz deputowani z KKE otrzymali również po 2 mandaty. Ostatni z 21 mandatów należy do siódmej partii pod względem uzyskanego poparcia wyborczego, tj. Niezależnych Greków (ANEL).

Tabela 4. Grecy deputowani w grupach politycznych Parlamentu Europejskiego w latach 1981-2019 (liczba mandatów)

	01.01.1981 -18.10.1981	18.10.1981 -1984	1984 -1989	1989 -1994	1994 -1999	1999 -2004	2004 -2009	2009 -2014	2014 -2019
EPP	-	8	8	11	9	9	11	8	5
S&D	7	10	10	9	10	10	8	8	4
ED	-	-	1	-	-	-	-	-	-
ER	-	-	1	-	-	-	-	-	-
EDA	-	-	-	-	2	-	-	-	-
COM	1	4	4	-	-	-	-	-	-
LU	-	-	-	4	-	-	-	-	-
GUE	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GUE/NGL	-	-	-	-	4	6	4	3	6
ALDE	-	-	-	-	-	-	-	1	-
GREENS- EFA	-	-	-	-	-	-	-	1	-
ECR	-	-	-	-	-	-	-	-	1
EFD	-	-	-	-	-	-	1	1	-
NI	16	2	-	-	-	-	-	-	5
RAZEM:	24	24	24	24	25	25	24	22	21

Źródło: Oprac. własne na podst.: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_members_of_the_European_Parliament_for_Greece,_2009%E2%80%932014 [dostęp: 20.09.2016].

Legenda:

EPP – Grupa Europejskiej Partii Ludowej (Chrześcijańscy Demokraci)

S&D – Postępowy Sojusz Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim
ED – Europejscy Demokraci
ER – Grupa Europejskiej Prawicy
EDA – Europejski Sojusz Demokratyczny
COM – Grupa Sojuszu Komunistycznego
LU – Jedność Lewicowa
GUE – Zjednoczona Lewica Europejska
GUE/NGL – Zjednoczona Lewica Europejska – Nordycka Zielona Lewica
ALDE – Grupa Porozumienia Liberalów i Demokratów na rzecz Europy
GREEN–EFA – Zieloni–Wolny Sojusz Europejski
ECR – Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy
EFD – Europa Wolności i Demokracji Bezpośredniej
NI – Niezrzeszeni

Analizując poszczególne kadencje Parlamentu Europejskiego można zauważyć, że większość greckich deputowanych należało jedynie do dwóch grup politycznych, tj. Grupy Europejskiej Partii Ludowej (EPP) oraz Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim (S&D). Sytuacja zmieniła się w 2014 r., kiedy nastąpiło rozdrobnienie reprezentacji na cztery grupy polityczne. Poza dwiema wskazanymi powyżej, deputowani wybierali opcję niezrzeszenia się – jak w przypadku Złotego Świt – lub grupę polityczną Zjednoczonej Lewicy Europejskiej/Nordyckiej Zielonej Lewicy – w przypadku Koalicji Radykalnej Lewicy (SYRIZY).

Z uwagi na fakt, że każdy europoseł pełni określone funkcje w komisjach i podkomisjach parlamentarnych, również wśród greckich deputowanych są wyróżniające się na tej płaszczyźnie osoby. Istotną rolę w Parlamencie Europejskim odgrywał m.in. Dimitrios Papadimoulis, eurodeputowany z SYRIZY, które pełni funkcję wiceprzewodniczącego PE.

ZAKOŃCZENIE

Przystąpienie Grecji do Wspólnot Europejskich w 1981 r. było jednym z pierwszych etapów procesu przeobrażeń ustrojowo-politycznych w Grecji po okresie rządów dyktatorskich. Grecki „powrót do Europy” oznaczał jednocześnie, że nie wejdzie ona w strefę wpływów Związku Radzieckiego. Już na etapie procesu akcesyjnego pojawiły się obawy, że Grecja jest państwem najsłabszym gospodarczo, z niestabilną walutą i może stać się obciążeniem dla wspólnotowego budżetu. Grecja od początku była traktowana ulgowo przez pozostałe państwa członkowskie. Mimo że Grecja rozpoczęła starania o przyjęcie do Wspólnot Europejskich w tym samym czasie co Hiszpania i Portugalia, to znacznie wcześniej została przyjęta do Wspólnot Europejskich, chociaż te trzy kraje były na podobnym poziomie rozwoju gospodarczego.

Grecja należy do EWG/Unii Europejskiej od trzydziestu sześciu lat, jednak nie wypracowała własnej doktryny integracyjnej. Europejska polityka Grecji była uzależniona od tego, która partia w danym momencie była u władzy – Nowa Demokracja czy PASOK. Jednym ze wspólnych elementów polityki obu partii było poszukiwanie sojuszników w Unii Europejskiej w sporach z Turcją oraz Macedonią. Ważnym elementem polityki europejskiej Greków było również lobbowanie na rzecz greckiej części Cypru za przyjęciem do Unii Europejskiej. Aby osiągnąć swój cel, Grecja blokowała decyzje podejmowane na forum unijnym, dopóki aplikacja Cypru

o członkostwo nie została zaakceptowana przez państwa należące do Unii Europejskiej. Grecja zagroziła nawet, że zawetuje akcesję Finlandii, Szwecji i Austrii do Unii Europejskiej. Skutkiem tego było podjęcie przezradę ds. ogólnych decyzji w 1995 r. o rozpoczęciu negocjacji z Cyprem w sprawie przystąpienia do Unii Europejskiej.

W wyniku światowego kryzysu finansowego oraz na skutek zaostrzenia warunków kredytowych, Grecja w 2009 r. weszła w stan recesji. Skutkiem kryzysu finansowego był również kryzys polityczny i załamanie się stabilnego systemu partyjnego. Grecki kryzys stał się jednocześnie kryzysem strefy gospodarczej i walutowej Unii Europejskiej. Od 2009 r. głównym celem greckich decydentów politycznych, było szukanie pomocy finansowej w EBC i Komisji Europejskiej oraz negocjowanie jak najkorzystniejszych warunków tej pomocy. Po przejściu władzy przez rząd SYRIZY, do lipca 2015 r. można było odnosić wrażenie, że jednym z elementów greckiej doktryny integracyjnej będzie stawianie twardych warunków państwom należącym do Eurolandu, żeby jak najbardziej ograniczyć liczbę niekorzystnych reform. Pogarszająca się sytuacja gospodarcza Grecji skłoniła jednak rząd Tsiprasado zmiany stanowiska wobec EBC i Komisji Europejskiej. Obecnie grecki rząd skupia się na wdrażaniu reform, na które zgodził się w 2015 r. Skutkiem tych działań jest poprawa kondycji greckiej gospodarki i pozostanie Grecji w strefie euro.

Nie mniej jednak Grecja była i nadal jest negatywnie oceniana przez pozostałe państwa członkowskie. Przyczynił się do tego grecki kryzys gospodarczy oraz trudne negocjacje z rządem SYRIZY. Ze względu na mentalność i silne poczucie tożsamości narodowej wśród obywateli Grecji bliższe jest im stwierdzenie „Jestem Grekiem”, niż „Jestem Europejczykiem” lub „Jestem członkiem Wspólnoty Europejskiej. Podobne opinie wyrażają greccy politycy, którzy odwołują się do wypowiedzi ministra ds. europejskich – Theodorosa Pangalosa – z 1994: „Dla Zachodu jesteśmy światem paradoksów. Jesteśmy prawosławni, bardzo bliscy Wschodowi, nie rezygnujemy też z posiadania naszej własnej, żywej cywilizacji, która ogromnie różni się od mało znaczących subproduktów subkultury amerykańskiej, przyjętych przez wielkie kraje europejskie”⁹⁶.

LITERATURA

- ADAMCZYK Artur, *Problem cypryjski – stanowisko Greków cypryjskich*, w: *Turcja i Europa, wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Wydawnictwo: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2011.
- ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ «ΠΡΑΣΙΝΟΙ-ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ». ΔΗΛΩΣΕΙΣ Φ.ΚΟΥΒΕΛΗ – Ν. ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΥ, <http://www.dim-ar.gr/?p=2993> (dostęp: 10.08.2016).
- AKRITIDIS Leonidas. *Grecja wobec perspektywy uczestnictwa w UGW*, „Studia Europejskie” 3/1997.
- ANTOSZEWSKI Andrzej, Herbut Ryszard., *Systemy polityczne współczesnego świata*, Wydawnictwo: Arche, Gdańsk 2001.
- ARESTIS Philip, BROWN Andrew, SAWYER Malcolm, *The Euro: Evolution and Prospects*, Edward Edgar, Cheltenham 2001.
- BERNATOWICZ Grażyna, *Droga Grecji, Hiszpanii i Portugalii do wspólnej Europy*, Wydawnictwo: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1991.

- BIENIEK Karol, *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Wydawnictwo: Adam Marszałek, Toruń 2008.
- BIELECKI Tomasz, *Grecja się gotuje*, „Gazeta Wyborcza”, 9.06.2012.
- BIELECKI Tomasz, *Przeżyjemy bez Greków*, „Gazeta Wyborcza”, 4.11.2011.
- BIELECKI Tomasz, *Złoty Świt, czyli Grecja tylko dla Greków*, „Gazeta Wyborcza”, 04.05.2012.
- BONAREK J., CZEKALSKI S., SPRAWSKI S., TURLEJ S., *Historia Grecji*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005.
- CLOGG Richard, *Historia Grecji nowożytnej*, Wydawnictwo: Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 231.
- CZEKALSKI Tadeusz, *Grecja*, Wydawnictwo: Trio, Warszawa 2003.
- DINAN Desmond, *Europe Recast. A History of European Union*, Palgrave, Basingstoke 2004.
- DEBTOCRACY XPEOKPATIA – ODIIOUS DEBT AND HOW GREECE WILL BEAT THE NO WAY OUT, materiał filmowy, <https://www.youtube.com/watch?v=7TdYphvDk8>, (dostęp: 23.04.2016).
- ΔΗΜΚΡΑΤΙΚΗΣΥΜΠΙΛΑΡΑΤΑΞΗ, <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500021766> (dostęp: 10.08.2016).
- ELLINAS A. Antonis., *The Rise of the Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece*, „South European Society and Politics”, 2013, t. 18, nr 4.
- Έλληνας ευρωβουλευτής, <http://archive.in.gr/news/reviews/article.asp?lngReviewID=539100&lngChapterID=-1&lngItemID=541600>, (dostęp: 20.09.2016).
- ΕΘΝΙΚΕΣΕΚΛΟΓΕΣ 1993- 2015, <http://ekloges.ypes.gr/> (dostęp: 10.08.2016).
- ΕΚΛΟΓΙΚΗΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, <http://www.ypes.gr/el/Elections/ElectionsEuropeanParliament/ElectionsforEuropeanParliament/General/>, (dostęp: 20.09.2016).
- GAJEWSKI Mieczysław, POZNAŃSKA Krystyna, *Republika Grecji. EllinikiDimokratia*, Wydawnictwo: Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1976.
- GROSSE Grzegorz Tomasz, *Polityka regionalna Unii Europejskiej. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
- ISSING Otmar, *The Birth of the Euro*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- ΙΔΡΥΤΙΚΗΔΙΑΚΗΡΥΞΗ, <http://anexartitoiellines.gr/files/idritiki%20diakirixi.pdf>, (dostęp: 10.08.2016).
- JENDROSZCZYK Piotr, *Grecki mesjasz lewicy*, „Rzeczpospolita”, 26-27.05.2012.
- KAPUŚNIAK Tadeusz, *Polityka czarnomorska Grecji*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2010.
- KARABAKAKIS Vansilis, *Greekcommunist party 1940-1990 from social patriotism to social democracy*, „Critique” 1997.
- KARBOWIAK Arkadiusz, *Cień komuny nad Grecją*, „Historia Do Rzeczy”, nr 2/2014.
- KONSTYTUCJA REPUBLIKI GRECJI, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/grecja.html>, (dostęp: 08.02.2016).
- KRASTEW Iwan, *Najpierw farsa, potem rozpacz. Greckie referendum*, „Gazeta Wyborcza”, 18.07.2015.
- KOKOT Michał, *Uderzenie w Złoty Świt*, „Gazeta Wyborcza”, 23.10.2013.
- KAMIŃSKI Jarosław, *System konstytucyjny Grecji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004.
- KOŁODZIEJCZYK Dariusz, *Turcja*, Wydawnictwo: Trio, Warszawa 2011.
- LYRINTZIS Christos, NIKOLAKOPOULOS Elias, *Political system and elections in Greece*, w: About Greece, General Secretariat of Communication & Information, Athens 2007.

- MANOLOPOULOS Jason, *Greece's "Odious" Debt. The Looting of the Hellenic Republic by the Euro, the Political Elite and the Investment Community*, Anthem Press, London 2011.
- NASZA IDEOLOGIA (*gr. Ηθδεολογία μας*), <http://www.nd.gr/web/guest/the-party>, (dostęp: 23.04.2016).
- NICOLL William, SALMONT Crevor., *Understanding the new European Community*, Harvester Wheatsheaf, New York 1994.
- NIKOLAKAKIS Nikolaos, *The Historic Victory of Syriza's Left Europeanism*, [w:] *First thoughts on the 25 January 2015 election in Greece*, red. R. Georodimos, „Greek Politics Specialist Group Pamphlet” 2015, nr 4.
- OFICJALNA STRONA ENOSIS KENTROON, <http://www.antidiaploki.gr/>, (dostęp: 10.08.2016).
- PAPAKOSTAS Nikolaos., PASAMITROS Nikos., *EU: Beyond the Crisis: A Debate on Sustainable Integrationism*, Inter Alia, Ateny 2015.
- PAPPAS Takis S., *The transformation of Greek party system Since 1951*, „West Europea Politics” 2006, nr 29.
- PANHELLENIC LIBERATION MOVEMENT, http://en.wikipedia.org/wiki/Panhellenic_Liberation_Movement, (dostęp: 23.04.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – DIMITRIOS PAPADIMOULIS, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/28586/DIMITRIOS_PAPADIMOULIS_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – MANOLIS KEDALOGIANNIS, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/125068/MANOLIS_KEFALOGIANNIS_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – MILTIADIS KYRKOS, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/125113/MILTIADIS_KYRKOS_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – GEORGIOS KYRTSOS, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/125063/GEORGIOS_KYRTSOS_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – SOFIA SAKORAFI, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/125091/SOFIA_SAKORAFI_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- POSŁOWIE DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO – EVA KAILI, http://www.europarl.europa.eu/meps/pl/125109/EVA_KAILI_home.html, (dostęp: 20.09.2016).
- PROCEDURY WYBORCZE W GRECJI, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_1.3.4.pdf, (dostęp: 20.09.2016).
- PROGRAM KKE, <http://inter.kke.gr/en/articles/Programme-of-theKKE/>, (dostęp: 23.04.2014).
- RADZIKOWSKI Piotr, *Partie komunistyczne krajów Europy Zachodniej wobec kapitalistycznej integracji gospodarczej i politycznej kontynentu (1957-1980)*, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Katowice 1983.
- STAVRAKAKIYannis, KARSAMBEKISVassilis, *Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA*, „Journal of Political Ideologies” 2014, nr 19.
- SIEKLUCKI Daniel, *System partyjny w Grecji*, w: *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. KOSOWSKA-GĄSTOŁ, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- SOBOLEWSKA-MYŚLIK Katarzyna, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- SPOREK Tadeusz, *Globalne konsekwencje kryzysu finansowego w Grecji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013.
- SPOURDALAKIS Michalis, *The Miraculous Rise of the "Phenomenon SYRIZA"*, „International Critical Thought”, 2014, nr 4.

- STANOWISKO MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH GRECJI WOBEC UNII EUROPEJSKIEJ, <http://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/greeces-course-in-the-eu.html>, (dostęp: 16.02.2016).
- STATUT TO POTAMI, <http://topotami.gr/sinedrio/katastatiko/>, (dostęp: 10.08.2016).
- STURIS Dionisios, *Trybun bankrutów*, „Polityka”, nr 22 /2012.
- STURIS Dionisios, *Brunatny świt*, „Polityka”, nr 41/2012.
- SUTKOWSKA Adam, *System polityczny Republiki Grecji*, w: *Systemy polityczne wybranych państw*, p. red. K. A. Wojtaszczyk, Wydawnictwo: Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2004.
- THE ACCESSION OF GREECE, http://www.cvce.eu/de/obj/the_accession_of_greece-en-61a2a7a5-39a9-4-b06-91f8-69ae77b41515.html, (dostęp: 16.02.2016).
- TORBIÖRN M., *Destination Europe. The political and economic growth of a continent*, Manchester University Press, Manchester, 2003.
- TOMANIΦΕΣΤΟΤΟΥ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ, http://www.bbc.co.uk/greek/domesticnews/story/2004/01/040115_syn.shtml (dostęp: 10.08.2016).
- TRAKTAT Z NICEI, http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/traktaty/Traktat_z_Nicei_PL_1.pdf, (dostęp: 16.02.2016).
- WZÓR KARTY DO GŁOSOWANIA, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_bailout_referendum,_2015#/media/File:Greece_2015_referendum_ballot.png, (dostęp: 14.02.2016).